

OBRANNÝ SPOLEK ČESKÝCH STAVŮ Z ROKU 1547. POZNÁMKY K CHRONOLOGII, PRÁVNÍ TERMINOLOGII A LOGICE STAVOVSKÉHO HNUTÍ

Petr Maťa

The Defensive Alliance of the Bohemian Estates in 1547. Notes on the Chronology, Legal Terminology, and Logic of the Aims of the Estates

The aim of this article is to correct certain erroneous but persisting views related to the unsuccessful uprising of the Bohemian Estates in 1547. The focus is on interpretation of its two central documents: the founding document of a defensive alliance of the Bohemian Estates of February 15, which was eventually signed by almost two thousand estate signatories, and on the anonymous grievances from the second half of March 1547, which proposes certain changes to the constitution and limitation of the royal prerogative. In literature, the name of the first of these documents, 'přátelské snešení' (amicable compact), was mistakenly applied to the latter text. Even in most recent studies, the two documents are repeatedly interchanged, which distorts the logic of the whole undertaking. This study analyses contemporary terms used in the documents, their formal and material aspects, their legal significance, but also various precedents for such an alliance of the Estates during the reign of George of Poděbrady and the Jagiellonian kings. It thus presents a new perspective on the alliance as such, claiming that it should not be understood as a loose association of persons who support some particular, publicly declared political goals. Rather, it should be viewed as a platform created for the purpose of stimulating and legitimising a revolt of the Estates and a means of protecting its signatories, who were contractually bound to provide mutual protection. Negotiations between the king and the Estates about the existence of the alliance and its founding document thus amounted to a conflict about legality of the organised efforts of the Estates as such.

Keywords: Bohemia; Estates Opposition; Ferdinand I; Historical Semantics

Petr Maťa (*1973), Assistant professor, Institute of History/Institute of Austrian Historical Research at the University of Vienna, petr.mata@univie.ac.at

Stavovská revolta proti Ferdinandovi I. v roce 1547 patří k dobře poznaným kapitolám českých dějin. Historikové, kteří zmapovali bouřlivé události těchto několika měsíců, již dávno rozkryli jejich hlavní aspekty: konfliktní potenciál nastřádaný během dvou desetiletí Ferdinandovy vlády v Čechách, souvislost se šmalkaldskou válkou v říši, prudkou eskalaci konfliktu na jaře 1547, rychlý rozklad stavovského hnutí po bitvě u Mühlberka, drastické, avšak selektivní sankce namířené proti městskému stavu, Jednotě bratrské a bratrské šlechtě i nevratné úpravy právního řádu diktované vítězným panovníkem. Opakované pozornosti se těší 57 článků čítající návrh ústavních změn z března 1547, významný doklad stavovsko-opozičního politického myšlení, jehož znění se dochovalo zásluhou staroměstského kancléře a významného člena odbojového hnutí Sixta z Ottersdorfu, který je pojal do svého spisu.

Daleko méně pozornosti se dostalo dokumentu nemenšího významu, ba z hlediska průběhu, formy, legitimizace i výsledku odboje dokonce mnohem podstatnějším, totiž ustavující písemnosti stavovského obranného spolku, který byl vytvořen v únoru 1547. Právě jemu je věnována tato studie. Podnět k jejímu sepsání poskytlo náhodné zjištění, že v novějších výkladech, především v pracích Petra Vorla, který měl v posledních dvou desetiletích při výzkumu této významné epizody vedoucí slovo, jsou obě klíčové písemnosti opakovaně zaměňovány, což vede k nemalým dezinterpretacím při výkladu celé revolty. Tyto a některé další omyly související se stavovským spolkem bych v této stati rád uvedl na pravou míru.

Pro snazší orientaci je třeba hned zkraje předeslat, že se ve výkladu historiků, kteří se zabývali událostmi zimy, jara a léta 1547, objevují dva omyly, mezi nimiž je zapotřebí rozlišovat. První je omyl terminologický. Týká se označení jednotlivých stavovských písemností, především zmíněných artikulů březnového sjezdu, které často bývají v rozporu s prameny označovány jako „přátelské snešení“, tedy stejným názvem jako ustavující text stavovského spolku. Původcem tohoto omylu je Karel Tieftrunk, autor první moderní monografie o stavovském odboji. Tento omyl ale nemusel zásadně zkreslit výklad událostí. Omyl druhý, interpretační, se vyskytl mnohem později a spočívá v záměně obou dokumentů a v předpokladu, že se stovky a v konečném součtu bezmála 2 000 stavovských osob v průběhu odboje pod pečeti přiznaly právě k obsahu těchto politicky značně radikálních článků. Jelikož byla tato interpretace nedávno rozvinuta v řadu dalších diskutabilních tvrzení a hypotéz,¹ pokládám za potřebné této otázce věnovat detailnější

1 PETR VOREL, *Politická komunikace české stavovské opozice roku 1547. Regionální aspekt a role „Přátelského snešení“ ve stavovském odboji*, *Theatrum historiae* 15/2014, s. 51–95. Nejnověji TÝŽ, *The War of the Princes. The Bohemian Lands and the Holy Roman Empire 1546–1555*, Reno 2015.

pozornost. Domnívám se přitom, že po uvážení všech argumentů je nezbytné se vrátit k běžné interpretaci, v nejuplnějši podobě zformulované Josefem Janáčkem a Winfriedem Eberhardem, jakkoli je možno doplnit a v detailech opravit také jejich výklad.

Nejprve shrnu vývoj názorů na úlohu, charakter a vzájemný vztah obou zásadních stavovských písemností v dosavadním dějepisectví. Jeho pochopení je totiž předpokladem pro porozumění nedávným výkladovým omylům i pro jejich uvedení na pravou míru. V druhém oddílu se postupně zaměřím na otázku dobových označení, formální a materiální podoby a právní role obou dokumentů jakož i hypotetických vzorů stavovského spolku v poděbradské a jagellonské době. Tento rozbor prokáže zásadně rozdílný charakter a odlišnou právní relevanci obou písemností i různou úlohu, kterou oba dokumenty sehrály ve stavovském hnutí. Následně uvedu zbývající argumenty, které mne vedou k přesvědčení, že nově formulovaná hypotéza jakož i sám předpoklad týkající se pečetění březnových artikulů jsou ve své podstatě neudržitelné.

Abych předešel nedorozuměním, budu se v textu, pokud je to možné, vyhýbat výrazu *přátelské sňesení*. Písemnost ustavující stavovský spolek budu označovat jako únorovou úmluvu,² projekt ústavních změn jako březnové artikuly.³ Pokládám tato označení zároveň za nejméně problematická, neboť vystihují charakter obou dokumentů, a doporučuji je k dalšímu užívání. Předeseílám, že považuji za prokazatelné, že výrazem *přátelské sňesení*, k němuž existovala řada alternativ, je v pramenech označována výlučně chronologicky starší písemnost.

Únorová úmluva a březnové artikuly v dosavadních výkladech

Za první ucelené pojednání o stavovském odboji vděčíme zmíněnému Karlu Tieftrunkovi. Přidrží se obou hlavních pramenů, totiž rukopisné práce Sixta z Ottersdorfu i oficiálních *Akt všech těch věcí*, postihl Tieftrunk logiku celého sporu mezi stavy a králem. Mezi výhrady, které je možno vůči jeho solidnímu pojednání vznést, se řadí terminologické zmatení jednotlivých stavovských aktů. Tieftrunk správně pojmenoval výchozí text obranného stavovského spolku, uzavřeného v polovině února 1547, v reakci na královský mandát z 12. ledna, výrazem *přátelské sňesení*, charakterizoval jej též jako „smlouvu k společné obraně“⁴

2 Edice: *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2: 1546–1557, Praha 1880, s. 120–123.

3 Edice: KAREL TIEFTRUNK, *Odpor stavův českých proti Ferdinandovi I. l. 1547*, Praha 1872, s. 364–384; *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 150–160.

4 K. TIEFTRUNK, *Odpor*, s. 95–97.

a věcně též rozlišoval mezi tímto dokumentem a březnovými opozičními články. Autor například uvádí, že v únoru uzavřené „přátelské snešení všech tří stavů (...) bylo odtud heslem všech milovníků práv zemských, kteří nedlouho potom, totiž ke konci března, v zvláštních artikulích žádosti své formulovali“. Tyto artikuly, jak tvrdí Tiefertunk, tentokrát ale neprávem, „nazváni jsou též přátelským snešením stavův a měli budoucímu sněmu za základ všeho jednání sloužiti“.⁵ Tiefertunk je vydal v příloze pod označením, které pro ně sám vytvořil: „Přátelské snešení stavův českých“.⁶ Ač tedy používal výraz *přátelské snešení* pro dva různé dokumenty, byl si dobře vědom věcného i právního rozdílu mezi oběma texty a navzájem je vesměs nezaměňoval.⁷

Užitím stejného výrazu pro dva různé dokumenty Tiefertunk nicméně připravil past pro pozdější historiky. Ti z nich, jejichž práce byly pro výklad stavovského hnutí 1547 směrodatné, se jí však úspěšně vyhnuli. Václav Vladivoj Tomek převzal Tiefertunkem vytvořené označení *přátelské snešení* pro březnové „artikule žádosti“,⁸ zatímco únorovou úmluvu chápal jako „zápis, kterým všichni tu přítomní vstaupili mezi sebou v (...) jednotu“.⁹ Stejně jako Tiefertunk a s dobrou znalostí Sixtova spisu používal výraz *přátelské snešení* také pro tuto jednotu. Tomek tedy podržel terminologické zdvojení, avšak důsledně rozlišoval mezi březnovými „artikuly“ coby podkladem pro sněmovní jednání, a v únoru ustavenou „jednotou“, resp. „zápisem“,¹⁰ a věděl, že stavové nepřipojovali pečeti k březnovým artikulům, nýbrž k únorové úmluvě.¹¹

5 K. TIEFTRUNK, *Odpor*, s. 117.

6 K. TIEFTRUNK, *Odpor*, s. 364.

7 „Přátelské snešení“ ve významu březnových artikulů: K. TIEFTRUNK, *Odpor*, předmluva, s. 126n., 192; ve významu únorové úmluvy: s. 174, 177–178, 180–188, 193, 218. Přesvědčivě to dokládá pozn. na s. 180. Přesto lze v textu zachytit dvě okrajové záměny, s. 141 a 152. O přihlašování k březnovým artikulům (srov. P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 86n.) jsem v této knize žádnou zmínku nenalezl.

8 VÁCLAV VLADIVOJ TOMEK, *Dějepis města Prahy*, díl 11, Praha 1897, s. 331; 351 („artikule tak zvaného přátelského snešení“), 399.

9 V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy*, díl 11, s. 325.

10 Stavové v březnu „nepřestali na pauhém připravení řečených artikulů k budaucímu sněmu, nýbrž usnesli se o utužení jednoty již prvé zavřené mezi sebou (...) Učinili předně opětne vyzvání ke všem stavům v Praze nepřítomným, aby k jednotě jejich přistaupili (...) kdoby do té doby nezaslal přiznávací listu (...) neměl více přijat býti“. V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy*, díl 11, s. 335; srov. s. 348 („nebyli se sjeli jen ti, kteří stáli v jednotě čili přátelském snešení tak zvaném“). Srov. s. 398n., kde rozlišuje „zápisy jednoty zavřené mezi stavy“, k nimž byly pořízeny „přiznávací listy“, a „artikuly tak zvaného přátelského snešení“.

11 Jan z Pernštejna tedy 22. dubna „pečeť svau do schůze stavů poslal a k zápisu jejich dal přiložiti“ a Vilém Krínecký téhož dne hovořil o „přistaupení k jejich zápisu“, V. V. TOMEK, *Dějepis města*

Monografie Josefa Janáčka, třetí a nejucelenější česká práce o roce 1547, činí rovněž rozdíl mezi únorovým zápisem a březnovými artikuly. Na rozdíl od svých předchůdců však Janáček provádí i důsledné terminologické rozlišení pomocí dvou moderních výrazů. Rozlišuje tedy „stavovský spolek“, ustavený v únoru, a jeho březnový „program“, aniž by pochopitelně popíral jejich politickou souvislost. Pojmu *přátelské snešení* se Janáček vyhýbá a mám za to, že vědomě. Pro úmluvu z 15. února používá výraz „usnesení“. Je si však dobře vědom, že jejím zpečetěním došlo k „ustavení stavovského spolku“,¹² jehož význam a dynamiku postihl jako žádný z jeho předchůdců. Březnové artikuly Janáček označuje jako „stížnosti“, vzápětí jako „program“ a později rovněž jako „usnesení“. Předpokládá přitom, že se k nim jako k programu „hlásili všichni členové odbojného spolku“,¹³ avšak pečetěna byla únorová úmluva. Místy sice Janáček padl do Tieftrunkem nastražené pasti a popletl oba dokumenty, avšak ani on nepředpokládal, že by byl březnový program signován.

Nelze tedy tvrdit, že „česká historiografie (...) už od poslední čtvrtiny 19. století odmítá ‚oficiální‘ interpretaci z okolí Ferdinanda I., že podstatou stavovského spolku bylo únorové memorandum“.¹⁴ Ať již podstatou stavovského spolku rozumíme cokoli, není pochyb o tom, že Tieftrunk, Tomek i Janáček dobře věděli, že spolek byl ustaven únorovou úmluvou a že se právě k ní vztahovaly příznávací listy. Údajná účelově zavádějící interpretace stavovského zápisu Ferdinandem je ostatně neprokazatelnou speculací, jak doložím níže.

Se jmenovanými autory souzní Winfried Eberhard, který si ve své precizní analýze událostí povšiml, že Tieftrunkem uvedené označení březnových artikulů jako *přátelského snešení* neodpovídá dobovým pramenům.¹⁵ I Eberhard důsledně rozlišuje stavovský spolek („Aufstands- und Widerstands-Bündnis“), ustavený únorovou úmluvou, a březnové artikuly („das aufständische Programm“) a je si vědom, že šlo o dva svou povahou zcela rozdílné dokumenty.¹⁶

Praby, díl 11, s. 352. Srov. převyprávění Sixtovy pasáže na s. 353, z něž vyplývá, že „přátelským snešením“, které mělo být pečetěno, byla únorová úmluva. Na s. 364 zmiňuje „listy příznávací k zápisu mezi stavy, kterých bylo do počtu 1830“.

12 JOSEF JANÁČEK, *Doba předbělohorská*, kniha I: 1526–1547, díl 2, Praha 1984, s. 242n., 266, 282n.

13 J. JANÁČEK, *Doba předbělohorská*, s. 252, 279, 287.

14 P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 88.

15 WINFRIED EBERHARD, *Monarchie und Widerstand. Zur ständischen Oppositionsbildung im Herrschaftssystem Ferdinands I. in Böhmen*, München 1985, s. 425 (pozn. 309); 475 (pozn. 515).

16 W. EBERHARD, *Monarchie und Widerstand*, s. 424–427, 437–447 a passim.

Navzdory odlišné terminologii se tedy všichni čtyři autoři shodují v interpretaci jednotlivých právních a politických aktů, jejich funkce a souvztažnosti. Z relevantních historiků stavovského hnutí se od tohoto výkladu odchýlil teprve Petr Vorel, a to patrně nevědomky, neboť jeho starší práce interpretační rozpor s předchůdci nereflktují a ani nepřipouštějí možnost, že by *práterským snešením*, jehož seznam signatářů vydal, mohl být v literatuře a v pramenech míněn jiný text než březnové artikuly odbojných stavů, publikované Tieftrunkem pod zavádějícím označením. Odklon od do té doby převládajícího názoru spočívá v předpokladu, že signatáři *práterského snešení* pečeti právě články sestavené odbojnou stavovskou skupinou na březnovém sjezdu.¹⁷ Březnové artikuly tím byly povýšeny na středobod revolty, zatímco únorová úmluva se vytratila z úvah a stavovský spolek, který v autorových starších textech hrál pouze margiální roli, je ve studii novější interpretován jen jako odbojová skupina zavázaná měnicím se programovým prohlášením, nikoli definovaná ustavujícím zápisem. Tím dochází k podstatnému zkreslení logiky stavovského hnutí jako takového.

Poprvé se tento názor objevil ve studii o úloze Jana z Pernštejna a jeho syna Jaroslava v událostech roku 1547, přičemž ne jako formulovaná hypotéza, nýbrž jako nereflktovaný předpoklad. Uvádí se zde, že březnový sjezd „přijal společný program, nazvaný ‚Práterské snešení stavův českých‘, a „ti, kdo s ním souhlasili, potvrzovali své stanovisko přivěšením pečeti či později zvláštním příznávacím listem“. Ke zpečetění tohoto „protivládního programu“ byl prý nakonec donucen i Jan z Pernštejna. Jeho zásluhou později „stavové potvrdili potřebu a právoplatnost ‚Práterského snešení‘“, tedy březnových artikulů na květnovém sněmu.¹⁸ Od ztotožnění *práterského snešení*, o němž hovoří dobové prameny, s dokumentem, který pod obdobným názvem vydal Tieftrunk, se pak odvíjí série diskutabilních interpretací ohledně jednotlivých kroků „pernštejnské diplomacie“.

I důležitá studie z roku 1999 s edicí jmen zápisníků vycházela z nereflktovaného předpokladu, že Sixtem z Ottersdorfu sestavený seznam stavovských osob, které se přiznaly k *práterskému snešení*, je seznamem „signatářů“ podrobné-

17 Pro úplnost je třeba dodat, že obdobný omyl lze najít na okraji příspěvku ANTONÍNA REZKA, *Generální sněmy české za Ferdinanda I. do r. 1547*, in: Šestá roční zpráva obecní Vyšší realní školy české v Karlíně za školní rok 1880, Karlín 1880, s. 1–18, zde s. 17, který však pro téma nebyl relevantní, a populárně-vědecké práce ALOISE MÍKY, *Stoletý zápas o charakter českého státu 1526–1627*, Praha 1974, s. 73, 75. Další podobné neporozumění KENNETH J. DILLON, *King and Estates in the Bohemian Lands 1526–1564*, Bruxelles 1976, s. 124–129.

18 PETR VOREL, *Pernštejnská diplomacie v době stavovského povstání roku 1547 (edice listů Jaroslava z Pernštejna z února až června 1547)*, Východočeský sborník historický 3/1993, s. 231–272, zde s. 238, 242, 244.

ho „opozičního programu“, který prý „byl rozšiřován“ po Čechách „pod názvem „Přátelské snešení stavův českých““. S tímto radikálním „programem stavovského odboje“ prý během jednoho měsíce vyjádřila souhlas „nejen téměř všechna královská města, ale i okolo 1750 českých pánů a rytířů“, tedy podstatná část stavovské obce, jejíž jednotlivé fyzické i právnícké osoby se jej „písemně zavázaly dodržovat“.¹⁹ Široce recipovaná studie uvedla v omyl jiné historiky, kteří se spolehli na autorovu erudici a věc dále neověřovali, například Zdenka Vybírala,²⁰ Thomase Winkelbauera²¹ a Josefa Válku.²² Naopak nespletla s událostmi roku 1547 výtečně obeznámeného Winfrieda Eberharda, který omyl snadno rozpoznal a suše uvedl na pravou míru.²³

V nedávné studii²⁴ dosáhlo pojmoslovné i věcné zmatení rozměrů, které vyžadují zevrubnější korekturu. Petr Vorel nyní připustil skutečnost, že *přátelské snešení* je výraz užívaný pro únorovou úmluvu, jíž byl ustaven stavovský spolek. Zároveň se ale přidržel opakovaně vysloveného mínění, že se zpečetěné příznávací listy vztahovaly k březnovým článkům, a zformuloval hypotézu, podle níž se obsah *přátelského snešení* v průběhu dění měnil. Zpočátku prý šlo o únorový dokument, avšak posléze stavové za *přátelské snešení* začali považovat březnové artikuly a přiznávali se pod pečeti k nim, protože Vorel hovoří o prvním a druhém přátelském snešení. Nesoulad této domněnky s prameny z doby rozkladu stavovského hnutí (ve skutečnosti nejen s nimi) je řešen hypotézou, podle níž Ferdinand I. stavům v průběhu pacifikace odboje vnutil účelovou interpretaci,

19 PETR VOREL, „*Přátelské snešení stavův českých z března 1547 a jeho signatáři*“, in: Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie, (ed.) Petr Vorel, Pardubice–Praha 1999, s. 81–124, zde s. 82n., 87, 97.

20 ZDENĚK VYBÍRAL, *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, České Budějovice 2005, s. 140. Stavovský spolek je zde ponechán zcela mimo pozornost.

21 THOMAS WINKELBAUER, *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*, Wien 2003, díl 1, s. 83.

22 JOSEF VÁLKA, *Konflikt české zemské obce s králem 1546–1547. Ferdinand I. a počátky absolutismu*, ČMM 125/2006, s. 33–51, zde s. 38n., obě písemnosti zcela popletl. Stavovský spolek prý byl uzavřen „na početně navštíveném a bouřlivém sněmu, [!] svolaném do Prahy (...) na polovinu března“. Program – odkaz směřuje k edici březnových artikulů – prý „byl zřejmě připraven a koncem února [!] vytištěn [!] a oznamován a rozeslán stavům jako „Přátelské snešení“, následně zpečetěné 1768 šlechtici.

23 WINFRIED EBERHARD, *Landesfreiheiten und Freiheit der Krone in den böhmischen Ländern 1547 und 1619. Zur Innovationsfähigkeit ständischen politischen Denkens*, Zeitschrift für Ostmitteleuropaforschung 57/2008, s. 62–80, zde s. 66 (pozn. 23).

24 P. VOREL, *Politická komunikace*.

jako by se loajální členové stavovské obce na rozdíl od radikálů bývali přihlašovali k umírněnější a pro krále prý přijatelně únorové úmluvě.

„Přátelské snešení“ versus „artikuly“: k terminologii stavovského hnutí roku 1547

Obraťme nyní pozornost k pramenům a sledujme, jakými výrazy jsou v nich označovány oba dokumenty. Nejprve stručně k samotnému pojmu *přátelské snešení*. Petr Vorel předpokládá, že tento výraz označoval v obecné rovině usnesení stavovského sjezdu a odkazoval ke skutečnosti, že byla činěna na tomto fóru, nikoli na králem svolaném sněmu, jehož usnesení bývala nazývána sněmovní artikuly.²⁵ Pokládám tento názor za mylný. Sjezdová usnesení sice bývala nazývána snešeními (byla tak označována i usnesení sněmovní),²⁶ není mi však znám z českého prostředí žádný jiný případ, kdy by byl výraz *snešení* ve smyslu sjezdového usnesení uveden ve spojení se slovem *přátelský*. Tím méně lze předpokládat, že by veškeré dokumenty vzešlé ze stavovských sjezdů nebo vydané stavovským spolkem byly současníky označovány jako *přátelská snešení*.²⁷ Naopak se domnívám, že tento výraz byl v roce 1547 pojmoslovnou inovací, nebo přinejmenším, že stavovská opozice tehdy použila v daném kontextu neobvyklý výraz, který odkazoval ke konkrétnímu dokumentu, totiž k úmluvě z 15. února, jíž byl ustanoven stavovský spolek. V pramenech ke stavovskému hnutí jsem nenalezl žádné

- 25 Výraz *přátelské snešení* prý označoval sjezdové usnesení „v obecném smyslu toho významu“. Nešlo tedy „o oficiální název nějakého konkrétního dokumentu, ale o obecnou charakteristiku textu, užívanou i pro jeden a týž konkrétní text v mírně odlišných verzích. [...] Termínem „přátelské snešení“ byl proto nazýván každý z textů politické povahy, který zveřejnil opoziční stavovský výbor mezi 15. únorem a 18. dubnem 1547 a kterým rozšiřoval a upřesňoval svůj program či konkrétní instrukce, jež měly být pro členy stavovského spolku (tj. signatáře „Přátelského snešení“) závazné.“ P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 65. Stavovský výbor byl nicméně zřízen až v druhé polovině března 1547 a nemohl do té doby vydávat žádné dokumenty.
- 26 Například usnesení dubnového sněmu 1547, *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 239. Edice českých sněmovních akt obsahuje řadu dokladů.
- 27 P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 74, se domnívá, že stavové výrazem *přátelské snešení* označili vypsání zemské hotovosti stavovským spolkem 23. března, a to s odvoláním na usnesení českého sněmu z 28. dubna, v němž je řeč o vypravení hotovosti do pole „podle předešlého snešení a přátelského nařízení“. Z dalšího textu usnesení je ovšem patrné, že se zde míní ustavující dokument spolku z února 1547 (usnesení upravuje, co učinit s těmi, kteří v době vypsání hotovosti „v též snešení spravedlivém a křesťanském ještě býti neráčili“), nikoli březnová „mobilizační vyhláška“. Ostatně i ona se odvolávala na únorovou úmluvu, neboť hotovost vypsal spolek, který existoval a konal pouze z její moci, *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 168, 239.

místo, které by tomu protirečilo. Předpoklad, že v první půli roku 1547 vznikla a vedle sebe existovala dvě přátelská snešení (nebo dokonce vyšší počet), je dostupnými prameny neprokazatelný, a je dokonce v přímém rozporu se zněním řady z nich. Máme-li však za *přátelské snešení* pokládat pouze a jedinečně únorovou úmluvu (a sekundárně i instituci, kterou tento dokument uvedl v život), neznamená to, že by pro ni v pramenech nebyly užívány další výrazy. Je tomu právě naopak. V četnosti označení se přitom odráží zápas o legalitu stavovského spolku mezi králem a českými stavy, resp. uvnitř stavovské obce.

a) *Únorová úmluva („přátelské“/„křesťanské snešení“)*
– *ustavující dokument stavovského spolku*

Úmluva z 15. února navazovala na několik dní dříve učiněný zápis Starého a Nového Města Pražského, slovy Sixta o Ottersdorfu „některé snešení mezi městy Pražskými“, které „pečetmi městskými stvrditi se mělo“. ²⁸ Text ustavující stavovský spolek vzešel ze společného jednání v Praze shromážděných šlechtických osob z různých krajů s obcemi tří pražských měst 14. února, na němž šlechtičtí stavové projevíli přání, „aby také k takovému přátelskému a pořádnému snešení připuštění byli“. ²⁹ V této souvislosti se výraz *přátelské snešení* objevuje v Sixtově spisu poprvé. Poté byla deputována komise, která nazítří ráno sepsala koncept nové, společné úmluvy. Sixt tento koncept označuje jako „artykule“, které ještě týž den přítomní šlechtici a zástupci měst „schválili a je psáti rozkázali, aby se s pečetmi utvrdili“. Následovala společná pobožnost v Týnském chrámu, vzdávající chválu Bohu „z takového pokojného, dobrého a křesťanského snešení“. ³⁰

Kdy a jakým způsobem došlo k signování této písemnosti? Otázka její formální podoby je, jak se ještě ukáže, důležitější, než se na první pohled může zdát. Z textu dokumentu vyplývá, že pečeti přítomných zápisníků měly být přivěšeny přímo k zápisu. ³¹ Kdokoli další, kdo by „nyní i na časy budoucí k tomuto naše-

28 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, (ed.) JOSEF TEIGE, Praha 1919–1920, díl 1, s. 89.

29 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 1, s. 89. Jestliže tito šlechtici sami sebe označili za pány a rytířstvo deseti jmenovitě uvedených krajů, neznamená to ještě, že skutečně jednali jako krajští zmocněnci nebo že byli do Prahy vysláni kraje zastupovat, jakkoli zde přání mohlo být otcem myšlenky. Srov. P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 63.

30 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 1, s. 89.

31 Úmluvu, nesoucí datum „v Praze v outery po sv. Valentinu“, tj. 15. února 1547, uzavírá formulace: „Tomu na svědomí a pro lepší toho jistotu my N. N. N. pečeti naše k listu tomuto našemu dali sme přivěsiti.“ – *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 123.

mu křesťanskému, spravedlivému i upřímnému bohdá jednání (...) přistoupiti a s námi se v tom jako za jednoho člověka snéstí chtěl“, měl nechat vyhotovit a zpečetit zvláštní příznávací list, pro který byl stanoven přesný formulář, a to „na pergameně“ ve dvou exemplářích, z nichž jeden měl být odevzdán šlechtickým stavům a druhý stavu městskému.³² Ustavující skupina signatářů z deseti krajů, dvou pražských a nespécifikovaného počtu dalších měst (nebo alespoň jejich větší část) své pečeti k úmluvě přivěsila záhy po jeho vyhotovení. K tomu možná nedošlo hned 15. února, neboť k bohoslužbě do Týnského chrámu se stavové z Karolina odebrali „v znamenitém a prve nikdyž nevidaném počtu“ okamžitě poté, co dali pokyn k sepsání originálu úmluvy.³³ Vyhotovení úmluvy na pergamentu nepochybně zabralo jistý čas. Sixt z Ottersdorfu uvádí: „Které jsou pak osoby k tomuto přátelskému snešení pečeti přitiskali, v listu na pergameně všichni zapsány jsou,“ přičemž z kontextu, v němž je tato informace uvedena, se zdá, že se tak stalo, „prve než jsou se J. Mti stavové rozjeti ráčili“,³⁴ avšak není to bezpodmínečně nutný výklad. Teprve z jiné části Sixtova spisu se dozvídáme, že shromáždění stavové uvedli v čele zápisníků jméno nepřítomného Jana z Pernštejna, s jehož přistoupením ke spolku počítali, a ponechali proto rovněž prázdné místo pro jeho pečeť.³⁵ Formulář příznávacího listu, inzerovaný přímo do únorové úmluvy, již o přivěšení pečeti hovoří v minulém čase (15. února prý stavové „přátelské snešení učiniti a pečeti svými toho sou potvrditi ráčili“).³⁶

Presto nelze vyloučit, že k úplnému zpečetění úmluvy, byť její text i jména prvních signatářů byly dány již na únorovém shromáždění, došlo teprve na následujícím stavovském sjezdu o Středopostí. Lze dokonce uvažovat o tom, že úmluva mohla do té doby zůstávat diskrétně utajena a byla zveřejněna teprve na novém sjezdu, kdy také začala systematictější agitace pro rozšíření spolku. Tím by se

32 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 122n.

33 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 1, s. 89.

34 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 1, s. 89n. Formulaci „v listu na pergameně“ rozumím tak, že jména prvních signatářů byla uvedena přímo na originálu úmluvy, čemuž nasvědčují paralely, které rozeberu níže, i způsob, jakým se o pečetění úmluvy hovoří v Pernštejnově listu z 1. dubna 1547. P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 69, Sixtovu větu vykládá, jako by „k 15. únoru 1547 (...) byla provedena rekapitulace těch, kdo se ke zmíněné výzvě připojili“. K čemu však měla sloužit taková rekapitulace a proč by byla bývala zapisována na pergament?

35 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 10. O chybném výkladu Pernštejnova listu srov. níže.

36 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 122.

vysvětlilo, proč král na jeho uzavření oficiálně reagoval teprve 3. dubna.³⁷ Z dosud více méně neznámého pramene, Ferdinandova listu Karlovi V., datovaném v Litoměřicích 16. února, se sice dozvídáme, že král byl již dva dny po usnesení šlechty a měst ohledně společného závazku a nazíří po sepsání úmluvy skrze své rady, které vyslal do Prahy k pozorování sjezdu, informován, že shromáždění činí „confédérations et conspirations“.³⁸ Zdá se však, že o konkrétní podobě této „faction“ měl prozatím spíše mlhavou představu a v každém případě schvaloval názor svých informantů, že je lépe záležitost prozatím ignorovat.³⁹ Marek Bydžovský z Florentina se ale zmiňuje o hromadném přistupování ke spolku dlouho před sjezdem O Středopostí: „při času svatého Matěje“, tedy 24. února, prý k původnímu závazku pražských měst „i z stavu panského a rytířského (...) veliký počet osob přistupovalo a k takové smlouvě pečeti své přitisknouti dali, zavazující se v tom, kdyby jaké nebezpečství obyvatelům království tohoto

37 V důležitém listu české královské radě, v němž uváděl, že některé stavovské osoby na březnovém sjezdu „závazky a spuntování mezi sebou vzdělaly“, P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 88.

38 Ferdinand I. zpravoval Karla V. „de ce que succedroit de l'assemblée de la commune de Prag et de la deliberation que prendrois quant au progrèz de ceste emprinse“: „après avoir entendu la dernière assemblée qu'estoit accordée a la dicte commune, je y ay incontinent dépesché aucuns personnaigs des principaulx de ce royaulme estans de mon conseil pour en cas qu'il fust besoing entreromppe par tous moyens les desseings de la dicte commune, et est bien vray que plusieurs des barons et nobles y sont entrevenuz en nombre de trois à quatre cens, tenans façons de pourmener jointement en publicque, chantans a leur mode, chose non [chybně šifrováno jako „mon“] accoustumée en telles assemblées, et negotians avec ceulx des trois villes de Prag, mais le sieur de Bernstain n'y a point esté, bien que la première assemblée s'est faite en l'une de ses maisons et desla sont venuz droict au dicte Prag. Et à ce que me scripient le dictz personnaiges, ilz espèrent que ceste fois la chose passera sans plus grande emotion, bien qu'ilz dressent confédérations et conspirations, aussi [slovo omylem zdvojené] qu'ilz me feront proposer aucuns articles avec demande d'une journée générale des estatz, dont après avoir les dictz articles et ce que davantage je pourray entendre de leur faction, ne faudray, monsieur, vous en advertir.“ Karel bude moci, „considerer ce qu'il fault actendre de telles et semblables assemblées de la commune avec leurs adhérens sans mon sceu, auctorité et contre ma volenté et ne m'en peulx tenir sinon en très grand crainte de pire consequence“. 16. února 1547 (Litoměřice), Österreichisches Staatsarchiv (Wien), Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Belgien PA 8/2, f. 44r-v. Přepisují pasáž přímo z šifer, nikoli podle (v detailech lehce odlišného) soudobého dešifrátu *in margine*. Dopis se nachází i ve svazku přepisů korespondence obou panovníků z let 1542–1549, Hs. Blau, 597/2, f. 221v–222r, s jehož pomocí lze šifrovací klíč snadno rekonstruovat. List převyprávěl pouze FRANZ BERNHARD VON BUCHOLTZ, *Geschichte der Regierung Ferdinand des Ersten*, díl 6, Wien 1835, s. 376.

39 Hs. Blau, 597/2, f. 221v–222r: „ne faire semblant de leur charge [chybně „change“] pour non les mectre en plus d'aigreur“.

českého od kohožkoli nastávalo, že sobě věrně proti němu pomáhati chtějí“.⁴⁰ Jeho časový údaj samozřejmě nemusí být přesný. Královský mandát z 4. července činil rozdíl mezi zápisníky z „prvního“, „prostředního“ a „posledního puntu a pečetení“, a odlišoval tak tři fáze signování únorové úmluvy, přičemž druhá jistě souvisela s březnovým sjezdem a třetí s dubnovým sněmem, kdy ke spolku přistoupili členové královské rady.⁴¹ Ať tak či onak, pečetená byla únorová úmluva, jejíž text byl i s formulářem příznávacího listu někdy po únorovém shromáždění (patrně až v souvislosti s březnovým sjezdem) ve dvou jazykových verzích vytištěn a šířen po Čechách i mimo ně.⁴²

Většina doposud uvedených výrazů pochází ze Sixtova spisu, který vznikl až poté, co se označení pro únorovou úmluvu ustálilo. Sledujeme-li, jaké termíny jsou užívány v písemnostech samotných, seznáme překvapivou pojmovou rozkolísanost, a to jak ve výchozích českých verzích, tak v dobových německých překladech. Úmluva z 15. února o sobě nehovoří jako o snešení, nýbrž jako o „naši smlouvě přátelské“ („unsern freuntlichen Vertrag und Vergleichung“), resp. o „našem přátelském jednání“ („unser freundlichen Vergleichung“).⁴³ Jde o ve své době obvyklá spojení, která většinou označovala mimosoudní porovnání či zprostředkování, tedy smluvní akt, nikoli usnesení. Neobvyklý výraz „přátelské snešení“ se vyskytuje teprve v současně schváleném a do úmluvy inzerovaném znění příznávacího listu, zato hned třikrát. Jeho německá verze se od textu úmluvy neodchyluje a hovoří pokaždé o „freuntliche Vergleichung“.⁴⁴ Vytištěna byla tato úmluva pod titulem „Snešení a přátelské nařízení z jistých krajův stavův Království tohoto českého“, zatímco její německá verze nesla nadpis „Verthrag vnd Fruntliche aufgerichte Ordnung / Aus gewissen Kraysenn / der Stennde / dises Konigreychs Behem“.⁴⁵

Když se stavové o pět týdnů později znovu shromáždili v Praze na sjezdu svolaném o Středopostí a uvedli do pohybu soubor zásadních opatření, byla nastolena otázka rozšíření stavovského spolku. Jistí šlechtici z Boleslavského kraje („stavové kraje Boleslavského“) se přitom na sjezd obrátili s pochybnostmi, „měli-li by se k stavům přiznati a k tomu snešení přistoupiti“, neboť prý „jsou na zá-

40 MAREK BYDŽOVSKÝ Z FLORENTINA, *Svět za tří českých králů. Výbor z kronikářských zápisků o letech 1526–1596*, (ed.) Jaroslav Kolár, Praha 1987, s. 60.

41 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 321.

42 K tomu P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 68.

43 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 122.

44 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 122n.

45 P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 68 (pozn. 43), s nesprávným čtením („gruntliche“).

vazcích“, do nichž byli králem vzati koncem prosince 1546 pro svůj organizovaný odpor proti svolání zemské hotovosti v létě téhož roku.⁴⁶ Sjezd jim odmítl dát jasné naučení. Zato však tento sjezd 22. března 1547 zformuloval ultimativní výzvu pro obyvatele země k podávání příznávacích listů. V ní se hovoří o „našem křesťanském snešení a srovnání“ („unserm cristlichen gemeinen Vertrag und Vereinigung“), resp. o „našem snešení“ („unserer Verwilligung“).⁴⁷ O tom, že předmětem tohoto „snešení“ byl skutečně stavovský spolek, a že tedy nešlo o pouhý program, tedy březnové artikuly, svědčí Sixtova formulace, podle níž se mnohé šlechtické osoby, „ježto jsou v snešení přátelském byly“, účastnily i po uzavření březnového sjezdu jednání stavovského výboru.⁴⁸ Ve svolání hotovosti týmž sjezdem, 23. března, spolek figuruje pod květnatým označením stavů „kteříž sme se spolu tak křesťansky snesli a srovnali“ („so wir uns christlich mit einander vereint und verglichen“), resp. které Bůh „v bratrskou lásku, svornost a jednotu uvéstí jest ráčil“ („in eine brüderliche Lieb, Vertrag und Einigkeit“).⁴⁹ V listech zaslaných Moravanům, Slezanům a Lužičanům 29. března se odkazuje na „snešení a nařízení přátelské“ („ein freundliche Vereinigung und Ordnung“), resp. „křesťanské a upřímné bohdá snešení“ („christliche und ob Got wil aufrichte Vergleichung“), kterým „sobě povinni a zavázáni sme, abychom sebe v těžkostech neopouštěli, ale proti nepřáteluum našim (...) sobě pomáhali“.⁵⁰ Instrukce dubnového sněmu pro posly ke králi z 28. dubna hovoří o „snešení a přátelském předešlého času mezi stavy nařízení“ („Vergleichung und freundliche Verainigung“).⁵¹ Sněmovní artikuly z téhož data opět přinášejí celou výrazovou škálu pro označení téhož: kromě „přátelského snešení“ je řeč o „předešlém snešení a přátelském nařízení“ a „snešení spravedlivém a křesťanském“.⁵² V instrukci květnového sněmu pro stavovské posly se objevuje ještě výraz „freundliche Berednus“ coby ekvivalent

46 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 1, s. 112. Srov. J. JANÁČEK, *Doba předbělohorská*, díl I/2, s. 197n., 213. Protest v létě 1546 podalo 7 pánů a 13 rytířů z řad bratrské šlechty Boleslavského kraje.

47 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 167.

48 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 1, s. 138.

49 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 168, 172n. P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 74, se domnívá, že se tyto formulace vztahují pouze k této písemnosti coby novému snešení. Úvodní formulace („my, kteříž sme se spolu tak křesťansky snesli a srovnali, takto sme mezi sebou vuo-
bec nařídili“) však neumožňuje jiný výklad, než že tomuto usnesení předcházelo jiné „snešení“, kterým se dozajista myslí právě únorová úmluva.

50 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 184; *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 212n.

51 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 244–246. K dataci s. 251.

52 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 239.

k výrazu „smlouva přátelská“ a dosud rovněž nezaznamenané spojení „spříznění a přátelské snešení“ („beschehenen Vertrag und freuntliche Verainigung“).⁵³

Smlouva, jednání, snešení, nařízení, srovnání, spříznění, v německých verzích dokumentů pak *Vertrag, Vergleichung, Vereinigung, Verwilligung, Ordnung* a *Berednus* – všemi těmito výrazy byl během stavovského hnutí označován jeden a týž dokument, totiž únorová úmluva ustavující stavovský spolek. Výraz přátelské snešení přitom mezi ostatními označeními převážil teprve postupně. Je to do určité míry zásluhou Sixta z Ottersdorfu, který tento termín používá poměrně stabilně. Avšak konkurenční varianta *křesťanské snešení* se objevuje i nadále. Ještě 29. dubna 1547 ji v listu stavovskému výboru použil Kašpar Pflug.⁵⁴ Počáteční terminologická rozkolísanost je důležitou indicií: ukazuje, že stavovský spolek byl institucí neobvyklou, právně ne zcela ujasněnou, bez jasného pojmoslovného zařazení. Dozajista nemáme co do činění s obecným a běžným označením sjezdových usnesení. Naopak, vágní a rozkolísaná terminologie naznačuje, že jde z hlediska právního zařazení o zjev nestandardní.

Odkud se tedy vzalo ono označení *přátelské snešení*? Tato otázka by si zasloužila samostatný výzkum a není ji zde možno rozřešit. Výraz zčásti odkazuje k pojmu *amicabilis compositio*, který byl z římského a kanonického práva přejat do různých právních systémů. Právě v tomto významu, tedy jako dobrovolné smluvní porovnání mezi sousedy, resp. mezi manželi, a nikoli jako usnesení učiněné na politickém fóru, se pojem *přátelské snešení* dvakrát vyskytuje v městském zákoníku Pavla Kristiána z Koldína.⁵⁵ Mimo zmíněný právní kontext však tento výraz zůstává neobvyklý a pod výrazy podobnými se ukrývají značně různé fenomény. Jako „přátelské spojení“ se například definoval výjimečný a efemérní spolek rytířstva a sedmi královských měst krajů Plzeňského a Prácheňského z let

53 V dalším textu je řeč o „Pundnus und Berednus auch unserer freuntlicher beschehen Vertrag“, v české verzi: „tohoto našeho snešení a (...) přátelského nařízení aneb smluv těch pečetených“, *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 271–273.

54 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 1, s. 177. Slova „toto snešení stavův kr. Českého křesťanské a pobožné i přátelské“ vkládá Sixt do úst poslu Fridricha Lehnického, s. 221.

55 *Mag. Pauli Christiani a Koldín Jus municipale Regni Bohemiae und cum compendio ejusdem juris*, (ed.) JOSEPHUS JIREČEK (CIB IV/3), Pragae 1876, s. 274: „Neb všelijaká dobrovolná a přátelská stran snešení právo lomí.“; s. 448: „Věno a obvěnění na přátelském snešení záleží.“ Srov. RAINER MURAUER, *Zwei Formen der gütlichen Streitbeilegung im 12. und 13. Jahrhundert: transactio und amicable compositio*, in: *Handschriften, Historiographie und Recht*. Winfried Stelzer zum 60. Geburtstag, (ed.) Gustav Pfeifer, Wien–München 2002 (Mittellungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 42), s. 38–63.

1497/1498, ustavený společným zakoupením hradu Rýzemberka poblíž Kdyně za účelem zajištění veřejné bezpečnosti.⁵⁶

Je rovněž zajímavé, že terminologické paralely k *práterskému* a *křesťanskému* snešení z února 1547 nalézáme v souběžně probíhající německé diskusi o srovnání ve víře. Samotný šmalkaldský spolek se ve svém ustavujícím dokumentu z 27. února 1531 definoval jako *christlicher und freundlicher Verstand*.⁵⁷ Pojmoslovné paralely pak nabízí usnesení říšského sněmu ve Špýru 1544, vybízející k „*freüntliche und christliche vergleichung*“ a požadující odstranit rozdělení ve víře „*durch christliche und freündtliche vergleichung eyns gemeynen, freyen, christlichen consiliums, nationalversammlung oder Reychstag*“.⁵⁸ Ozvěnu nalezneme v Bucerově spisu *Wie leicht vnnd füglich Christliche vergleichung der Religion / und des gantzen kirchendiensts Reformation / bey vnß Teutschen zu finden vnnd in das werck zu bringen* z roku 1545. Jsou to zajímavé paralely i z toho důvodu, že jednání zápisníků v únoru 1547 i později obsahovala zřetelný reformační rozměr (společné modlitby před začátkem jednání, sepětí s bohoslužbami v Týnském chrámu).⁵⁹ Samozřejmě lze sotva předpokládat přímý vliv. V německé debatě roku 1544 ostatně nešlo o stavovský *spolek*, zavazující členy ke vzájemné ochraně, nýbrž o *porovnání* náboženských stran ve věci víry. Avšak vzhledem k nesamozřejmosti výrazu *práterské snešení* je třeba i tyto pojmové paralely vzít v potaz.

b) Pozdně středověké vzory a precedenty

Neméně podstatné jsou obsah a forma únorové úmluvy. Zápisníci shledávají špatný stav království a ohlašují odpor proti lednovému mandátu Ferdinanda I., jenž „vyšel jest na veliké a znamenité ublížení privilejí, práv, svobod a dobrých

56 ANTONÍN REZEK, *Smlouva o zámeck Risenberk, jež rytířstvo i města krajův Plzenského a Prachenského koupili od Volfa z Janovic r. 1497*, Sborník historický 4/1886, s. 372–376, zde s. 374. K tomu FRANTIŠEK PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, díl 5/1, Praha 1865, s. 406–409; JOSEF MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*, díl 3, Praha 1998, s. 331n.; JIŘÍ JÁNSKÝ, *Rýzberský landfrýd a rytířsko-měšťanský spolek Jana Klenovského*, *Minulosti Západočeského kraje* 28/1992, s. 85–98.

57 EKKEHART FABIAN, *Die Entstehung des Schmalkaldischen Bundes und seiner Verfassung 1524/29–1531/35*. Brück, *Philipp von Hessen und Jako Sturm*, Tübingen 1962, s. 350: „so haben wir (...) mit und gegenainander ains cristlichen und freundlichen vorstands vorainigt“.

58 *Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Karl V.*, díl 15: *Der Speyrer Reichstag von 1544*, (ed.) ERWEIN ELTZ, Göttingen 2001, díl 4, s. 2271–2273. Dále s. 1920; díl 3, s. 1402, 1420, 1434, 1450 1457 a passim.

59 *Sixta z Ottersdorfu Kniby památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 1, s. 82, 87–90, 108; díl 2, s. 37, 58, 81.

starobyklých zvyklostí“. Jako „praví svobod království tohoto a obecního dobrého milovníci“ se pak zavazují k vzájemné ochraně, „jestliže by kdož koli za takovou příčinou, aneb za jakouž pak koli jinou“ komukoli ze zápisníků „ublížovati a škoditi chtěl“. Pro takový případ slibují „do hrdel i statkův našich“, a to „i za své budoucí podle sebe státi i dostáti“. Při tom zvláště vyhražují královu prerogativu („spravedlivost“), důvěřující, že je král rovněž zachová při jejich „svobodách“. Spolek je otevřen „nyní i na časy budoucí“ pro kohokoli z českých stavů, kdo by „sám za sebe i za své budoucí“ slíbil přistoupit k této úmluvě a odvedl dva příznávací listy stanoveného znění.⁶⁰

Lze najít k tomuto opatření vzory či paralely z české minulosti? Josef Válka navrhl, že *přátelské sňešení* z roku 1547 bylo uzavřeno podle vzoru a v tradici landfrýdů.⁶¹ To by ale bylo překvapující, neboť české landfrýdy nebyly ustavovány v celozemském měřítku, nýbrž v rámci krajů, a ani krajské landfrýdy již v Čechách poloviny 16. století žádnou živou tradici neměly.⁶² Moravské landfrýdy z předchozích desetiletí pak jsou obsahově nesrovnatelně bohatší a byly – na rozdíl od stavovského spolku 1547 – uzavírány na dobu omezenou.⁶³ Určité podobnosti mezi únorovou úmluvou a moravskými landfrýdy jsou v každém případě patrné co do vzájemných bezpečnostních záruk signatářů i co do stvrzení příznávacími listy.⁶⁴ Skutečně se později v jednáních o legalitě stavovského spolku objevuje odkaz na landfrýdy, děje se tak ale teprve ve chvíli, kdy stavovské

60 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 120–123.

61 J. VÁLKA, *Konflikt*, s. 38 (omylem pokládá za obsah přátelského sňešení text březnových článků).

62 ZDENĚK BERAN, *Die Landfriedenbewegung im Königreich Böhmen*, *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung* 63/2014, s. 528–560; TÝŽ, *Landfrýdní hnutí v zemích České koruny. Snahy o zajištění veřejného pořádku a bezpečnosti ve středověké společnosti*, Hradec Králové 2014. Srov. promluvu nejvyššího purkrabí Krajče 22. dubna 1547, v níž se snažil legitimizovat únorovou úmluvu odvoláním na moravské (a nikoli české) landfrýdy, *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 255.

63 FRANTIŠEK KAMENÍČEK, *Zemské sněmy a sjezdy moravské. Jejich složení, obor působnosti a význam od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání Obnoveného zřízení zemského (1526–1628)*, Brno 1900, díl 1, s. 170–175; zde edice landfrýdu z roku 1530 (s. 344–350). Předchozí landfrýd (1516): AČ XI, s. 286–290; landfrýd z roku 1496: s. 320–325. Dále MOJMÍR ŠVÁBENSKÝ, *Nové moravské landfrýdy*, Brno v minulosti a dnes 7/1965, s. 224–232; DALIBOR JANIŠ, *K úloze institutu landfrýdu v moravském zemském právu na prahu novověku. Vznik a vývoj landfrýdů a role panovníka*, *Folia historica Bohemica* 25/2010, s. 7–28.

64 P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 68, předpokládá, že právě klauzuli o příznávacích listech ze únorová úmluva od landfrýdů odlišovala. K přihlašování k českým (krajským) i moravským (zemským) landfrýdům pomocí příznávacích listů Z. BERAN, *Landfrýdní hnutí*, s. 95n., 113, 118n.

hnutí začíná hledat precedenty a paralely, které by spolek ospravedlnily proti králově delegitimizací kampani, nikoli v zárodečné fázi hnutí.

V českém kontextu však nalezneme mnohem bližší paralely k únorové úmluvě v podobě zápisů náboženských stran a politických jednot poděbradské a jagellonské doby. Je třeba litovat, že se tomuto tématu dosud nedostalo ucelenější pozornosti, neboť právní význam těchto spolků a textová i materiální podoba jejich ustavujících dokumentů by stály za důkladnější srovnání.⁶⁵ Pro pochopení kontextu i svěbytných rysů únorové úmluvy zde ale musíme načrtnout alespoň základní kontury této problematiky.

Především je třeba konstatovat, že ustavující písemnosti stavovských spolků druhé poloviny 15. a začátku 16. století jsou dochovány fragmentárně a většinou v opisech. Je tomu tak proto, že tyto zápisy byly často cíleně zničeny, což zároveň představuje jednu z paralel k ustavujícímu dokumentu našeho spolku. O některých zápisech víme pouze z kronikářských pramenů a znění a obsah úmluv neznáme. Jména signatářů jsou doložena zřídka.

Za výjimečný případ z hlediska dochování lze pokládat zápis strakonické jednoty z 8. února 1449, jejíž „list hlavní“ a k němu se vztahující „listové příznávací“ byly deponovány u Oldřicha a Jindřicha z Rožmberka. V treboňském archivu se skutečně dochovala jak originální smlouva s přivěšenými pečetěmi jedenácti prvních signatářů, tak několik příznávacích listů vystavených jednotlivými pány a dvěma katolickými městy podle stanoveného formuláře, a to na pergamentu s přivěšenými pečetěmi, jak to ustavující zápis jednoty požadoval.⁶⁶ Takové štěstí v jiných případech nemáme. Zápis zelenohorské jednoty proti králi Jiřímu z 28. listopadu 1465 se sice rovněž zachoval v originále (s pečetěmi 16 ustavujících zápisníků), avšak formulář příznávacího listu známe pouze z opisů a příznávací listy dochovány nejsou.⁶⁷

65 Pouze okrajový význam měly tyto otázky pro JAROSLAVA BOUBÍNA, *Vznik panských jednot, Mediaevalia Historica Bohemica* 1/1991, s. 217–230. Vědomě opomím širší středoevropský kontext a odkazují jen k dvěma nejvýznamnějším paralelám z rakouských zemí: KARL GÜTKAS, *Der Mailberger Bund von 1451. Studien zum Verhältnis von Landesfürst und Ständen um die Mitte des 15. Jahrhunderts*. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 74/1966, 51–94, 347–392; *Adelige Macht und Religionsfreiheit – 1608 – der Horner Bund. Sonderausstellung Museen der Stadt Horn*, Horn 2008.

66 Státní oblastní archiv v Třeboni, *Historica Třeboň*, 1465. Edice zápisu: AČ II, s. 244–246; *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*, (edd.) BLAŽENA RYNEŠOVÁ, JOSEF PELIKÁN, díl 4: 1449–1462, Praha 1954, s. 7–9. Příznávací listy: AČ III, s. 541, 546; *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*, díl 4, s. 48n.; srov. 94. Materiál analyzoval LUKÁŠ PÁTÝ, *Strakonická jednota. Protivníci Jiřího z Poděbrad v souboji o moc v Českém království (1449–1452)*, Praha 2015 (diss.).

67 AČ IV, s. 110–115; FRANTIŠEK BENEŠ, *Osud zápisu panské jednoty (zelenohorské) z 28. listopadu 1465 jako historického pramene*, *Mínulostí Západočeského kraje* 6/1968, s. 214–222.

Velmi nedostatečně jsme zpraveni o zápisech, které byly činěny za vlády Vladislava Jagellonského v několika vlnách. První z nich předcházela kutnohorský mír a vycházela od kališnických stavů.⁶⁸ Již na jejich hojně navštíveném sjezdu v srpnu 1478, na němž došlo k reorganizaci utrakvistické konzistoře, se přítomní usnesli na společné obraně utrakvistické církve a „na tom zuostali, aby se zapsali, ktoby je od pravdy boží chtěl tisknúti, aby sobě pomohli hrdly, statky, pokud jich stává“.⁶⁹ Zda byl zápis opravdu realizován a zda se na něj vztahovalo usnesení svatováclavského sněmu 1479 po ukončení války s Matyášem Korvínem o zrušení „zápisuov, závazkuov a puntov“,⁷⁰ nelze s jistotou říci.

V každém případě však od léta 1482 docházelo k formování velkého stavovského spolku na ochranu utrakvistické církve a biskupa Augustina Sankturienského. Cesta k němu byla dlouhá a podnět daly partikulární úmluvy: známe zápis měst Loun, Žatce a Slaného a fragment zápisu 21 rytířů a tří měst Hradeckého kraje z 15., resp. 17. června, přičemž v první z úmluv se kromě termínu „zápis“ objevují i výrazy „v jednotu a v pravé přátelstvo“, „zapsanie“ a „spolčenie“.⁷¹ Zdá se, že krátce nato začalo jednání o ustavení celozemské utrakvistické jednoty, avšak dostupné zprávy jsou skupé a nejednoznačné. Nymburský sjezd utrakvistických stavů na konci července 1482 jednal o tom, „aby se všickni ve spolek zapsali proti každému člověku, ktožby proti biskupu chtěl býti, aby sobě pomáhali hrdly i statky, ctí a věrau“, k čemuž se však Pražané a Kutnohorští odmítli připojit.⁷² Na následujícím utrakvistickém sjezdu ve Slaném na přelomu října a listopadu „páni, zemané a města na tom zůstali, aby se zapsali“ – ani nyní však nevíme, o jakou formu šlo a zda byl zápis skutečně realizován, jak

68 F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, díl 5/1, passim; V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy*, díl 10, passim; FRANTIŠEK ŠMAHEL, *Pražské povstání 1483*, *Pražský sborník historický* 19/1986, s. 35–102, zde s. 50–55, 61n., 85–90; W. EBERHARD, *Konfessionsbildung*, passim. Nejnověji si utrakvistického spolku ustaveného v letech 1482–1483 všímají PETR ČORNEJ, MILENA BARTLOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české*, díl 7: 1437–1526, Praha–Litomyšl 2007, s. 445–453.

69 *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527, čili pokračování v kronikách Přibíka Pulkravy a Beneše z Hořovic, z rukopisův starých vydané*, (ed.) FRANTIŠEK PALACKÝ, Praha 1829, s. 215. Jiná varianta uvádí: „To věrní Čechové slyšíce, zapsali se aby hájili pravd Kristových do těch hrdel“, tamtéž, s. 216. Srov. AČ V, s. 375–377; VÁCLAV HÁJEK Z LIBOČAN, *Kronika česká*, (ed.) Jan Linka, Praha 2013, s. 1035: „Tu jsou se někteří spuntovali, zavázali i zapsali, aby sebe buď pak proti králi, neb komužkoli do těch hrdel neopouštěli a mnozí na to své přítiskli pečeti.“

70 Srov. níže pozn. 167.

71 AČ V, s. 406–411. Srov. F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, díl 5/1, s. 218–220; F. ŠMAHEL, *Pražské povstání*, s. 53.

72 *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527*, s. 225; AČ V, s. 411.

naznačuje jedna z verzí *Starých letopisů českých*.⁷³ Spíše se zdá, že utrakvističtí stavové s uzavřením celozemského spolku stále ještě vyčkávali, čemuž nasvědčují i jednání deseti utrakvistických deputedovaných s deseti katolíky v Praze v lednu 1483 o porovnání ve víře, jehož formu obě strany spatřovaly rovněž v „zápisu“.⁷⁴ Na nymburském sjezdu v březnu 1483 navrhl Jan Tovačovský z Cimburka shromážděným stavům, „abychom toho zápisu mezi sebou potvrdili, k kterému sme se v Slaném na sněmu svolili“, o čemž se přítomní usnesli: „co se zápisu dotýče, že chtí jeho moci potvrditi“.⁷⁵ K tomu však došlo teprve na přelomu června a července 1483, tedy téměř rok od zahájení jednání, na utrakvistickém sjezdu v Českém Brodě, kdy „stalo se jest pravé spojení a spolčení od pana Jana Tovačovského (...) jenž jest toho dobrého spolčení a spojení nejvyšší původ, což se dotýče pravdy pana Ježíše Krista, že kdožby je chtěl utiskati od té velebné pravdy, aby sobě proti němu radní a pomocní byli“. Podle letopisce „se jest to všecko již ten sněm stalo a dokonalo, že pečeti své k tomu spolčení a zápisu přitiskli, nejprve pan Jan Tovačovský, potom též jiní páni a rytířstvo, i také páni z měst, nejprve páni Žatečtí, pak páni Hradečtí, potom páni Launští a jiná města pořad, jakož stojí na tom zápisu“.⁷⁶ Převrat v pražských městech koncem září konečně umožnil i jejich přistoupení na utrakvistickém sjezdu konaném v Praze koncem listopadu.⁷⁷

Text tohoto významného ujednání je kupodivu – pokud vůbec – dochován pouze ve sporném opise, který se hlásí k 25. září následujícího roku („tu sobotu před svatým Václavem“), přičemž nelze říci, zda jde o chybnou dataci, nebo o nové vyhotovení, resp. potvrzení úmluvy stvrzené v létě 1483. Spolek, který se v tomto textu definoval jako „zápis a (...) přátelství“, měl v každém případě obhajovat kompaktáta, biskupa Augustina, svobody království, třetí hlas královských měst, dále se zápisníci zavázali ochraňovat zemi před cizí intervencí a poskytovat si vzájemnou ochranu, přičemž zdůraznili (další z paralel k *přátelskému*

73 *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527*, s. 226: „A tu na tom sněmu opět se zapisovali spolu, chtělby kto překážeti biskupu, aby toho nedopustili a bránili jeho.“ Pražané a Kutnohorští (podle jiné verze i další města) však opět „k tomu zapsání nesvolili a jeli pryč“. Vladislav II. nechal sjezdu vzkázat, „aby se nezapisovali“. Srov. F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, díl 5/1, s. 221n. J. MACEK, *Jagellonský věk* 3, s. 304n., předpokládá, že k zápisu došlo.

74 F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, díl 5/1, s. 221–224.

75 *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527*, s. 230.

76 *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527*, s. 231n.

77 *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527*, s. 239: „A tu Pražané spolu přistaupili sau k zápisu jiným zápisníkům.“

snešení), že se zápis neobrací proti králi. Zároveň se počítalo s rozšířením spolku: kdo by „v tuto jednotu přistúpiti chtěl a svůj list příznávací k tomuto našemu zápisu a k nám pod svú pečeti dal“, tomu se mělo dostat připovězené ochrany, „tak jako by jeho pečeť k tomuto listu a zápisu přivěšena byla a jméno jeho napsáno“. Pro přistupování byla stanovena jednorozční lhůta.⁷⁸ Jde tedy z celé řady důvodů o velice zajímavý precedens stavovského spolku z roku 1547, byť ustanovení tohoto zápisu byla konkrétnější a byť užíval – podobně jako jiné zápisy poděbradské a jagellonské doby – poněkud jiné výrazivo.

Nedlouho po zformování utrakvistického spolku došlo k uzavření dalšího významného celozemského zápisu. Je jím smlouva mezi utrakvistickou a katolickou stranou, spolusignovaná králem a známá v historiografii jako kutnohorský náboženský mír.⁷⁹ Ani v tomto případě nemáme k dispozici originál. Z fragmentárně zachované přípravné dokumentace⁸⁰ vychází najevo, že tato smlouva měla mít opět charakter „zápisu“ a počítala také s rozšířením signatářů hlavního listu pomocí zvláštních příznání, která měly povinně vystavit všechny stavovské osoby království.⁸¹ Smlouva, uzavíraná na dvaatřicet let, předpokládala vypovězení

78 AČ IV, s. 508–512; F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, díl 5/1, s. 239n., nadhodil, že zápis náleží k 27. září 1483. F. ŠMAHEL, *Pražské povstání*, s. 89 (pozn. 171), předpokládá, že šlo o nový zápis. Nejasno zůstává, jak se má utrakvistický spolek k letopiscově zprávě o zápisu rytířstva s městy, učiněném prý na sněmu v Kutné Hoře v únoru 1484, kde „všecko rytířstvo s městy (...) sou se tak spuntovali, neb ty časy a ta léta i prvě veliké auzkosti činili páni rytířstvu i městům“. Další ustanovení se prý týkala společné ochrany proti vpádům ze zahraničí a závazku ohledně „nekačeřování“. Zápisu se mělo dostat početné konfirmace, neboť „toho na potvrzení a jednotu lepší svolili se všickni jednostejně, aby sjezdy měli ve všech krajích ten první pondělí v postě, a k tomu času aby se všickni zobsílali, kteří sau na tom sněmu u Hory nebyli, aby již tuto byli. A opět valný sjezd k dokonání a zapečetění tomu zápisu složili sau sobě v Nimburce nad Labem o středopostí, aby tu byl každý s svau pečeti“, *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527*, s. 240. Srov. F. ŠMAHEL, *Pražské povstání*, s. 86n.

79 Označení se většinou vztahuje na širší ujednání kutnohorského sněmu v březnu 1485 v náboženských otázkách, F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, díl 5/1, s. 239–248; W. EBERHARD, *Konfessionsbildung*, s. 56; JOSEF MACEK, *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001, s. 394–398; JIŘÍ JUST, *Der Kuttener Religionsfrieden von 1485*, in: *Religiöse Erinnerungsorte in Ostmitteleuropa. Konstitution und Konkurrenz im nationen- und epochenübergreifenden Zugriff*, (edd.) Joachim Bahlcke, Stefan Rohdewald, Thomas Wünsch, Berlin 2013, s. 838–850. Formální podobě kutnohorského míru a osudu originálních zápisů a příznávacích listů dosud, pokud vím, nebyla věnována pozornost.

80 Návrhy mírového ujednání, patrně z roku 1484, AČ V, s. 383–398.

81 AČ V, s. 389–393: „jestližebý kto v tomto zápise zejména postaven nebyl, a priznal se listem svým otevřeným pod svú pečeti, že v tom stojí a státi chce podlé krále JM^{ti}, kniežat, pánov, rytieřstva i měst: má taková moc mieti, jakoby v list hlavní vepsán byl“. Avšak „jestližebý ktožkolivěk v tento zápis (...) vstúpiti nechtěl: ten a takový žádných práv a spravedlivostí užívati

a zákaz všech partikulárních zápisů, tedy i zrušení utrakvistického spolku z roku 1483,⁸² a měla být vyhotovena ve třech originálech, které měly být uloženy u krále, utrakvistických a katolických stavů. Po třech kusech měly být rovněž vyhotoveny příznávací listy.⁸³ I to je zajímavá paralela ke způsobu stvrzování a k uložení příznávacích listů v roce 1547.

Definitivní znění míru, sjednané v Kutné Hoře v březnu 1485,⁸⁴ provedlo dílčí modifikace. Smlouva měla být uzavřena na jedenatřicet let a měly být vyhotoveny pouze „dva listy, aby každá strana jeden v své moci měla“. Během jednání v Kutné Hoře však stále šlo o pouhý příslib. Obě strany měly prozatím slíbit před králem, že ustanovení dodrží „až do sjezdu a zápisu, když bůh dá při času hodou sv. Ducha o suchých dnech nyníe příštích sněm držeti chceme a ten zápis dokonati“.⁸⁵ Ke zpečetění hlavních listů tedy mělo dojít teprve o Letnicích, přičemž do jednoho měla být vepsána jména katolíků, do druhého jména utrakvistů. Jmenování měli zpečetit tyto písemnosti, zatímco všichni ostatní, „kterýchžto také jména nejsou napsána v tomto zápisu“, měli „své příznávací listy položit“, a to „straně druhé“, tedy snad jen v jednom vyhotovení. Signatáři se zavazovali „i za naše erby a potomníky“. Pro ty, kteří by „buď pečeti k listu, neb příznávacího listu nepoložili“, byla stanovena sankce: měli být jako rušitelé obecného dobrého vyobcováni, k čemuž se zápisníci zavazovali „hrdly i statky“. Sněm dále vypisoval krajské sněmy, na nichž mělo být snešení vyhlášeno, a tím snad venkovská šlechta napomenuta k podávání příznávacích listů.⁸⁶ Dále snešení nařizovalo, aby byly všechny postranní zápisy odevzdány králi, a zakazovalo

nemá mezi námi“. Pro srovnání: I volba Jiřího z Poděbrad zemským správcem na pražském sněmu 1452 měla formu zpečetěného zápisu, k němuž se nepřítomní měli ve stanovené lhůtě povinně a pod hrozbou sankcí přiznat „listem svým otevřeným, s přidáním pečeti své“ – AČ II, s. 309–313; *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*, díl 4, s. 354.

- 82 AČ V, s. 391: „zápisové a závazkové všickni, kteřížby byli mezi kterýmikolivěk osobami v království Českém, ti minúti a zdviženi býti mají, a dokadž tento zápis trvá, žádní zápisové a závazkové stranní nemají děláni býti“.
- 83 AČ V, s. 393: „tito všickni artikulové mají sepsáni býti ve tři listy, a při každém má býti pečť napřed krále JMti, kniežat, pánov, rytieřstva i měst; a z těch jeden má býti v moci krále JMti, a každá strana má mieti v své moci jeden. A též kdyžby se přiznávali svými listy k tomuto zápisu, mají u všech tří listuov ty listy příznávací klásti“.
- 84 Zápis úmluvy je inzerován ve sněmovním snešení, doloženém v několika mírně se různících a v různé úplnosti dochovaných opisech, AČ IV, s. 512–516; AČ V, s. 418–427.
- 85 AČ V, s. 420; srov. AČ IV, s. 513.
- 86 AČ V, s. 419–423, 427.

ustavování nových.⁸⁷ Přitom byl nepochybně rozpuštěn i utrakvistický spolek a snad též zničeny jeho ustavujících písemnosti.

Jakým způsobem byl zápis kutnohorského míru nakonec vyhotoven a zpečetěn, není známo, neboť se nezachovaly ani originály, ani příznávací listy, ani seznam signatářů, ani zprávy o zpečetění o Letnicích 1485. To, že tato smlouva měla právní charakter zápisu, bylo dobře známo. V roce 1511 letopisec zanechal zprávu o sjezdu utrakvistických stavů, na němž zazněly stížnosti na nedodržování smluvních ujednání i hrozba vypovězení zápisu: „aby se nedali utiskovati, aby o to s Římskau stranau o suchých dnech postních mluvili, aby s nimi o to jednali; pakliby jednati nemohli, aby nás z toho zápisu propustili, abychom my se opatřili, a my je chceme také propustiti“. Přitom přítomní stavové slíbili „hrdly i statky se neopauštěti, jestliže by ta věc k místu nepřišla“, což lze snad chápat jako hrozbu opětovného ustavení utrakvistické jednoty.⁸⁸ Na sněmu 28. dubna 1512 však došlo k urovnání rozepří a k prodloužení platnosti kutnohorského míru na věčné časy.⁸⁹

O dalších zápisech a spolcích slyšíme v kontextu zápasu šlechtických stavů se stavem městským.⁹⁰ Roku 1502, po neúspěšném jednání se šlechtou a králem, „sjeli se všhecka města česká do Prahy, a tu zapsali se, aby svá práva starodávní, svobody a obyčeje stále drželi“.⁹¹ Toto důležité ujednání, ustavující politicko-vojenskou jednotu českých královských měst, je dochováno pouze ve fragmentu nedatovaného opisu.⁹² Celkem dvaatřicet měst jím vstoupilo „v jednostajné pravé věrné upříemné křesťanské spolu spojenie“, přičemž zápisníci se zavázali „od sebe se neroztrhati a sebe neopúštěti, v tom svých ani statkuov ani hrdel nelitující“. Na úmluvu roku 1547 přitom neupomínají pouze použitá adjektiva „křesťanský“

87 AČ V, s. 423: „zápisové všickni, kteřížkoli jsú společní, budto mezi pány, rytieřstvem i městy, ti aby před JMK^ú položení byli, kdyžkoli JMK^á se pány a vládykami v súd zemský zasede (...) a více jiných žádných aby nebylo bez JM^{ti} vuole a vědomie“.

88 *Starí letopisové čestí od roku 1378 do 1527*, s. 331; FRANTIŠEK PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, díl 5/2, Praha 1867, 198n.; W. EBERHARD, *Konfessionsbildung*, s. 99n.

89 F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, díl 5/2, s. 200.

90 Nejvýznamnější shrnující literatura: F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, díl 5/2; V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy*, díl 10, passim; IVAN MARTINOVSKÝ, *Zápas o uznání Vladislavského zřízení zemského*, Ústecký sborník historický 1983, s. 133–171; W. EBERHARD, *Konfessionsbildung*, 74–119; J. MACEK, *Jagellonský věk*, díl 3, s. 322–372.

91 *Starí letopisové čestí od roku 1378 do 1527*, s. 621.

92 AČ VI, s. 217n. (s mylným vročením 1500). Srov. F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, díl 5/2, s. 9–11. K opravě provedené Tomkem a schválené Eberhardem a Martinovským se připojil i J. MACEK, *Jagellonský věk*, díl 3, s. 338 (pozn. 22).

a „přátelský“, nýbrž také zvláštní klauzule, zdůrazňující, „že proti králi JM^{si} (...) závazkem a zápisem tímto nic nejednáme ani jednati mieníme“.⁹³

Další formulace podobné únorové úmluvě 1547 obsahují dva zápisy z téže doby, uzavřené za odlišným účelem. Jde o ujednání katolických a utrakvistických stavů proti Jednotě bratrské. První z nich bylo uzavřeno na Moravě 31. května 1504. Po úvodních proklamacích se v něm praví: „a jestliže by kdo na nás, neb kterého z nás pro víru, neb sice svévolně mocí sáhl, v tom abychme se neopauštěli, než podlé sebe stáli a sobě zespolka radni a pomoci byli, dokudž hrdel i statkuov našich stává“. Následuje klauzule ošetřující věrnost králi i moravskému landfrýdu. I tento zápis počítal s rozšiřováním signatářů: pokud by kdokoli z moravských stavů „podlé nás tomto zápisu státi a k nám přistúpiti chtěl (...) ten dada list přiznávací, aby v tento zápis od nás přijat byl, a to jeho listem přiznání aby též moci bylo, jakoby v tomto zápise vedle nás zejména napsán byl“. Toto ujednání samo sebe nazývalo „svolení a zápis“, zatímco král Vladislav jej 17. června potvrdil pod označením „srovnání a zápis“, což je termín blížící se jednomu z označení únorové úmluvy.⁹⁴ Obdobný zápis proti „pikhartům“ učinili 20. února 1505 i čeští šlechtici. I v něm se pravilo, že „sebe v tom ve všem všichni i každého jednoho z nás opůštěti nemáme do těch hrdel a statkuov“. Takto vzniklá „jednota“ měla trvat po dobu deseti let nebo do korunování nového krále a rovněž se počítalo s rozšířením o další členy (včetně měst) pomocí přiznávacích listů.⁹⁵ O „protipikhartské“ jednotě se na českém sněmu jednalo již na podzim 1503, přičemž v této souvislosti zazněla slova o „přátelství a spojení“.⁹⁶

Jisté podobnosti se spolkem roku 1547 konečně nesou i iniciativy bezprostředně následujících let směřující k uklidnění vnitřními rozbroji zmítaného království. Záříjový sněm roku 1506 se usnesl na obnovení krajských landfrýdů. Text landfrýdu, „kterýž na témž sněmě s volí všech stavuov sepsán jest“, byl zpečetěn panovníkem a jednotlivá vyhotovení byla následně zaslána krajským sjezdům s výzvou, „abyšte vy všickni (...) podlé pečeti naší pečeti své tak k němu přivěsili a mezi sebou z pánuov a rytířstva při tom času vopravce a radu ze všech tří sta-

93 Města prý poznávají užitečnost „jednoty, svornosti dobré i přátelského spojení“, AČ VI, s. 217n. Již 6. října 1483 vstoupily obce tří pražských měst „v jednotajné, pravé, věrné a křesťanské spojení“, na jiném místě je zápis označen jako „zapsanie a jednosvorné spojení“, F. ŠMAHEL, *Pražské povstání*, s. 95, 99.

94 AČ VI, s. 294–296.

95 AČ VI, s. 314–316. Originál na papíře s přitištěnými pečeti (20 pánů a 2 rytíři) viz Státní oblastní archiv v Třeboni, Historica Třeboň, 4155.

96 AČ VI, s. 286.

vuov podlé znění landfridu zvolili“.⁹⁷ Záměr však neměl žádoucí efekt, pročez se v březnu 1507 panský a rytířský stav na sněmu usnesly na vzájemné ochraně proti městům⁹⁸ a v létě slyšíme o separátním zápisu některých „pánuo, rytieřstua (...) Pražan a (...) měst královstvie“, který 1. srpna 1507 schválil král Vladislav, slibuje „ty vsecky tři stavy, kteříž v tom zápisu spolu jsú, aneb kteří k němu přistúpí, jim toho pomáhati (...) a obhajovati proti těm všem, ktožby se zúmyslně proti tomu pozdvihli“.⁹⁹

Ukončení této vlny stavovských jednot a zápisů, o níž máme zřejmě jen neúplnou představu, přinesla smírná jednání v roce 1508, kdy byly postranní zápisy prohlášeny za neplatné a královými komisaři fyzicky zničeny.¹⁰⁰ Majestát krále Vladislava z 10. srpna 1508, potvrzující tzv. svatojakubskou smlouvu,¹⁰¹ tj. ujednání mezi českými stavy o společné ochraně práva, učiněné na sněmu v létě téhož roku po zrušení do té doby soupeřících frakcí, nařizuje zrušení postranních jednot: „Poněvadž skrze ty zápisy, kteříž z nejednostajné vuole mezi kterýmižkoli stavy jednání jsú, mnohé nelibostí sú vznikly: chcem aby ti všichni stranní zápisové, kteříž mezi kterýmiž kolivěk stavy a osobami udělení jsú, zrušení byli a zkaženi; kromě těch, kteříž jsú v práviech u desk zapsáni.“¹⁰²

Městská jednota byla v roce 1512 obnovena, avšak nevíme, zda k tomu opět došlo pomocí listinného zápisu.¹⁰³ Spíše se zdá, že se městský stav snažil vyva-

97 Tak vypsání společného sjezdu krajů Bechyňského a Vltavského 1. října 1506, AČ VI, s. 342.

98 AČ VI, s. 346n.

99 AČ VI, s. 349n. Tento zápis měl jistě na mysli Zdeněk Lev z Rožmitálu, když v roce 1513 připomínal Novoměstským, že „král s některými pány zemskými před léty byl v zápisu s vámi, ale seznav budauci zlé, coby mělo přijíti na potomní časy, ráčil vyslati dva biskupy z Uher do koruny české, kteříž ten zápis zrušili“, *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527*, s. 345.

100 Srov. níže pozn. 164.

101 Její ustanovení jsou dochována pouze ve formě královského potvrzení, zpečetěného pečeti královskou za panovníka a pečeti zemskou za všechny tři stavy. Majestát je vydán v AČ VI, s. 386–391. K událostem F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, díl 5/2, s. 135–141.

102 AČ VI, s. 390.

103 F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, díl 5/2, s. 204–207. V důsledku roztržky se šlechtickými stavy Staré Město pražské vyzvalo 8. května 1512 ostatní královská města k vyjádření solidarity a příslibu vzájemné podpory („žádáme, abyšte nám úmysl váš a obce vaše oznámili a listy vašimi připsali“), AČ XXVIII, s. 538; JIŘÍ PEŠEK, BOHDAN ZILYNSKYJ, *Městský stav v boji se šlechtou na počátku 16. století*, *Folia historica Bohemica* 6/1984, s. 137–161, zde s. 152n. Koncem srpna 1512 byli pohnáni představitelé Starého Města před zemský soud, kde se měli mimo jiné zodpovídat z toho, „že sau se s městy puntovali, a je k tomu přivedli, že pečeti své na to posílali, aby se v tom neopouštěli“, *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527*, s. 435. Poselstvo Pražanů přijal král v září téhož roku v Budíně s otázkou, „chtějíli to napraviti, kdež se s městy pečtili“, *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527*, s. 337.

rovat stížností, že „postranním“ zápisem porušuje ujednání z roku 1508. Poté co si Staroměstští nechali jednotlivými městy příslibit podporu, co došlo ke zřízení výboru městského stavu a co byla uzavřena smlouva s Bartolomějem Minstrberským, tyto stížnosti přece jen zazněly¹⁰⁴ a také král požadoval rozpuštění jednoty a opakoval zákaz postranních zápisů.¹⁰⁵ Ve Svatováclavské smlouvě z roku 1517, uzavírající konflikt městského stavu se šlechtou, se pravidlo: „Item z těch ze všech zápisuov postranních, kteříž sú v těchto ruoznicích mezi stavy učinění, všickni tři stavové i také stav každý se propouštějí. Než při zápisích obecních dskami učiněných k obhajování a dopomáhání práva státi mají všickni tři stavové, tak jakž sú se společně dskami zemskými zapsali a zavázali i také příznali.“¹⁰⁶

Žádný z uvedených zápisů sice nelze pokládat za přímý vzor úmluvy z února 1547 a žádný z nich se také, pokud známo, neoznačoval výrazem snešení, byť se v nich objevují výrazy obdobné.¹⁰⁷ Přesto však v těchto zápisech nalézáme zřejmé paralely k únorové úmluvě: týká se to formální úpravy zápisu (hlavní list ve formě listiny na pergamentu), jeho stvrzení (uvedení jmen prvotních signatářů v listině a přivěšení jejich pečetí), způsobu rozšiřování spolku (zvláštními příznávacími listy dle přesně stanoveného formuláře, signovanými jednotlivými zápisníky), a to i pod hrozbou sankcí, závazku vzájemné pomoci do hrdel a statků a klauzule, že se zápis neobrací proti králi. Únorová úmluva tedy byla pokusem aktivizovat stavovskou obec způsobem, který byl před nástupem Ferdinanda I. na český trůn

104 F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, díl 5/2, s. 204–207, 214–223.

105 F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, díl 5/2, s. 240: „Aby Pražané a jiná města naše propustili se ze zápisův, i z těch, kteréž s osvěceným Bartolomějem (...) i z těch, kteréž mezi sebou zvláště mají; a nám i našim dědicům aby zapsali se listem pod pečetmi svými“ (17. dubna 1513). V rezoluci odezvaném vyslaným v Budíně král opět vyzývá ke zrušení zápisu měst s knížetem Bartolomějem, neboť „my žádným straných zápisův žádnému stavu dopustiti nemíníme“, s. 250. Srov. *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527*, s. 352.

106 *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*, (edd.) PETR KREUZ, IVAN MARTINOVSKÝ, Praha 2007, s. 279. Letopisec pasáž interpretuje, jako by se vztahovala k zápisům šlechtických stavů („aby se panský a rytířský stav z závazkův propustili, kdež se zapsali vespolek neopauštěti se pode cti a věrau“), *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527*, s. 410. Není vyloučeno, že městská jednota byla v roce 1520 obnovena, F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, díl 5/2, s. 377; J. MACEK, *Jagellonský věk 3*, s. 368.

107 S výjimkou krátkodechého pokusu z roku 1506 se žádný ze zápisů neoznačuje pojmem *landfrýd*. Návrhy kutnohorského míru pracovaly s výrazy „pokoj a zápis obecný“, „obecný pokoj zemský“ či „pokoj a jednota“ (AČ V, s. 390, 396), ty však byly v konečné formulaci sněmovního snešení i zápisu opuštěny a smlouva se nakonec označovala pouze jako „zápis“, AČ VI, s. 390.

vícekrát použit, ač jeho legalita zůstávala dlouhodobě sporná.¹⁰⁸ Této skutečnosti si byli král a jeho kancelář dobře vědomi a plně jí využili.

c) „*Prátelské snešení*“, nebo „*postranní spuntování*“?
Zápas o terminologii a legalitu stavovského spolku

Doposud jsme sledovali, jakým způsobem o únorové úmluvě referovalo stavovské hnutí v písemnostech, které samo vytvořilo, popřípadě jak ji označoval jeho historikograf Sixt z Ottersdorfu. Písemnosti druhé strany zápasu podávají odlišný obraz a ukazují, že o terminologickou a právní klasifikaci stavovského spolku záhy po jeho ustavení propukl spor. Tento spor o označení ustavující písemnosti i spolku jako takového samozřejmě nebyl slovíčkařením, nýbrž zápasem o legalitu a legitimitu celého stavovského hnutí a v podstatě ústředním tématem celé politické komunikace mezi stavovskou opozicí, králem a dalšími aktéry.

Ferdinand I. vágní stavovskou terminologii *prátelského* a *křesťanského snešení* od počátku neuznával a označoval stavovský spolek výrazem *závazky*. Bylo by chybou tento výraz pokládat za neutrální popis situace, a to tím spíše, že král současně užíval průraznější a pro stavovskou opozici nebezpečnější německý ekvivalent *Verbündnis*, resp. *Bündnis* (občas též *Bund*), převáděný i do češtiny výrazně negativně zabarveným slovem *spuntování*.¹⁰⁹ Tohoto výraziva se královny písemnosti přidržely až do konce odboje. V listu královské radě z 3. dubna 1547 hovořil Ferdinand poprvé o „jich nových závazcích“, přičemž z textu vyplývá, že tento výraz považoval za synonymum k výrazu „jich snešení“, a užíval i výraz „závazky a spuntování“.¹¹⁰ Sněmovní instrukce z 13. dubna kritizovala „snešení a závazky“ („etliche Vergleichungen und Pundnussen“). Jelikož „takovými postrannými závazky, souc sobě jedni mimo druhé zavázáni, žádného svobodného a užitečného ani volného a stálého jednání mezi stavy býti ani trvati nemůže“,

108 Již Karel IV. se snažil zakázat spolky („conspiracionem, liguum seu confoederacionem vel Juracionem inter quoscumque principes vel barones seu magnates dicti regni“) uzavřeně bez výslovného souhlasu panovníka, *Maiestas Carolina. Der Kodifikationsentwurf Karls IV. für das Königreich Böhmen von 1355*, (ed.) BERND-ULRICH HERGEMÖLLER, München 1995, s. 104.

109 Výraz (*s*)*puntování* přitom nelze pokládat za pojmoslovnou inovaci zrozenou z agresivního přístupu Ferdinanda I. Král Vladislav hovořil 1498 o „zápisiech a puntování“ rytířstva a měst Plzeňského a Prácheňského kraje, AČ X, s. 81. Ke kontextu srov. pozn. 56. V roce 1513 varoval Zdeněk Lev z Rožmitálu Novoměstské, „aby s žádným se nepuntovali“, *Starší letopisové čeští od roku 1378 do 1527*, s. 344. Příkladů z jagellonské doby je více.

110 P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 88n.

žádal král o jejich neprodlené rozpuštění.¹¹¹ Výraz *závazky* (*Verbündnis/Bündnis*) je tedy královou klasifikací. Jeho pomocí a zejména poukazem na novost těchto závazků se král snaží spolek postavit mimo zákon a klade si jeho rozpuštění za podmínku pro další jednání se stavy.¹¹² Především v této souvislosti, tj. při komentování královských písemností, pojem „závazky“ používá i Sixt z Ottersdorfu¹¹³ a stavové sami ve své odpovědi dokládají, že nejde o „závazky“ nové, tzn. bezprecedentní, a tudíž nelegitimní, nýbrž obnovené, resuscitující starší právní stav.¹¹⁴

V reakci na královu argumentační ofenzivu se ve sněmovních debatách a písemnostech legitimizujících stavovský spolek záhy objevuje nový výraz, totiž *zápis*. Je zajímavé, že jej zvláště často nalezneme v listech a promluvách Jana z Pernštejna, který během povstání sledoval uvážlivou kompromisní politiku, zatímco Sixt tento výraz používal především tehdy, pokud byl předmětem jednání nebo konkrétního textu či promluvy, a tedy pokud tlumočil cizí vyjádření. O *zápisu* („to promluvení, které jste ke mně učiniti ráčili o přiložení pečeti k tomu zápisu“) hovoří Jan z Pernštejna nejprve v nedatovaném listu, který byl čten odbojným stavům v Karolinu 22. dubna.¹¹⁵ Pernštejn jej nepochybně sepsal po svém příjezdu do Prahy, a jistě též poté, co obdržel panovníkovo varování, aby, až bude odbojnými stavy vyzván, „aby se s nimi v jich zpuntování dal“, zůstal „sobě bez všelijakých puntování svoboden“.¹¹⁶ Označením únorové úmluvy slovem *zápis* se Pernštejn distancuje od králový dikce.

Užití tohoto výrazu signalizuje v Pernštejnových vyjádřeních zajímavý posun. V listu z 1. dubna únorovou úmluvu (o níž se vyjadřoval distancovaně) zmínil celkem pětkrát: třikrát jako „přátelské snešení“ a dvakrát jen jako „snešení“.¹¹⁷ Nyní, po svém příjezdu do Prahy a vystaven jak nátlaku svých souvěrců, aby bezvýhradně přistoupil ke spolku, tak nátlaku krále, aby se tohoto kroku vyvaroval,

111 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 230–233. Užití plurálu nedokazuje, že by bývala existovala dvě v různých fázích stavovského hnutí uzavřená *přátelská snešení*. Srov. P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 76.

112 Hildesheimský biskup, vyslaný k českým stavům Karlem V. v květnu 1547, používá výrazy *Bündnis* a *Verschreibung*, *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 279–281.

113 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 53, 57, 61, 62n., 68, 80, 82n.

114 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 244n.

115 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 54n.

116 Králův list Pernštejnovi ze 17. dubna datovaný ve Werdau, AČ XX, s. 254.

117 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 10–12.

termín *přátelské snešení* neuzívá. Namísto toho hovoří pouze o *zápisu*.¹¹⁸ A tohoto výraziva se Pernštejn přidržuje. Ve své výmluvné, příklady z minulosti podepřené obhajobě spolku na sněmu 23. května přitom čtyřikrát užívá specifickou formu- laci „zápis přátelského snešení“ resp. „zápis našeho upřímného snesení“ a jednou hovoří o „témž snesení přátelském a (...) zápisu“.¹¹⁹ V listu panu ze Švamberka z 11. června, v němž líčí jednání květnového sněmu, pak Pernštejn výraz přátel- ské snešení vůbec neuvádí, výrazu zápis zato užívá celkem čtrnáctkrát (!) v sin- gulární formě ve vztahu k úmluvě z února 1547 a pětkrát v plurálu ve vztahu ke starším úmluvám českých stavů, na něž prý tento zápis navazuje.¹²⁰

Zdá se mi, že terminologický posun od *přátelského/křesťanského snešení* k vý- razu *zápis* souvisí s celkovou proměnou Pernštejnova postoje ke stavovskému spolku a s jeho pokusem zasadit tuto (z hlediska zákonnosti spornou) instituci, která na sebe na jaře 1547 strhla velkou moc a k níž se postupně přihlásila většina českých stavů, do rámce české právní tradice, a tím ji též legalizovat.¹²¹ V dialogu s králem, který spolek pokládal za nelegální *spuntování*, a při vymezení se vůči královým věrným, kteří se o něm vyjadřovali mimo jiné jako o „srocení pikhart- ském“,¹²² proto stavy začínají hledat právní precedenty.

Ještě dříve než se o nich v pramenech objevují konkrétní zprávy, zazněl v disku- sích jiný pozoruhodný argument. Poprvé se s ním setkáváme v promluvě Viléma Kříneckého k členům královské rady 20. dubna 1547, snad v reakci na námitku, že stavovský spolek je záležitostí novou, a tedy nelegitimní. Nezapomínejme, že o „nových závazcích“ hovořil král v listu z 3. dubna, jímž členům rady zapověděl přistupovat ke spolku.¹²³ Právě oni na Pražském hradě shromáždění rádcí, resp. ti z nich, kteří ještě zůstávali v poslušnosti králi, se nyní nacházeli v nezávidění- hodném postavení mezi královským zákazem (záhy poté zdůrazněném instrukcí královských a císařských posílů) a stupňujícím se tlakem opozice a jistě se při

118 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 54–56.

119 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 85–90. Již v instrukci pro vyslané ke králi hovořil dubnový sněm o „zápisu a (...) svém přátelském snešení“, *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 245.

120 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 282.

121 Na to zřejmě reagují i dosavadní předáci spolku. Zdá se, že termínu zápis užil Vilém Křínecký v (nedochované) řeči k členům královské rady 22. dubna na Pražském hradě. Lze to vyvodit z odpovědi nejvyššího purkrabí Krajíře, který tuto řeč shrnuje („poněvadž sou těmi zápisy, kteréž sou mezi sebou učinili a pečeti stvrdili, nic nového a prvé nebývalého před sebou nebrali“), *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 254.

122 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 56.

123 P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 89.

jednání se spolkem na králův zákaz odvolali.¹²⁴ Kříneckého argument lze tudíž chápat jako pokus o odstranění překážky bránící královým rádcům v přistoupení ke spolku. Křínecký uvádí, „že jsme nic nového před sebe nevzali, než toliko to, čím jsme sobě stavové před shořením desk zemských zavázáni byli, t.j. abychom svobod, privilejí kr. Českého a jedni druhých obhajovali, přátelským tímto snesením sobě jsme zase obnovili“.¹²⁵ Měl Křínecký na mysli reálně existující dokument, nebo šlo o úmyslně vágní argument, vycházející z pouhého předpokladu, že spolu se zemskými deskami zanikly zápisy stavovských svobod, které nebyly písemně fixovány v opisech? Pro druhou možnost by svědčilo, že odkaz na zániknutí zápisů je nápadně nekonkrétní.

A takový zůstává i v dalších jednáních. Dne 22. dubna odbojníci připravující se v Karolinu na další jednání s královými rádci ohledně přistoupení ke spolku znovu rekapituluji argument, „že jsou nic nového a neslušného neučinili, ale to což prvé před shořením desk zemských mezi stavy bylo, to toliko sobě obnovili“.¹²⁶ Jeden z účastníků nyní připomněl, „že tolikéž a [na] jednostejný způsob obyvatelé v markrabství Moravském nejednou jsou mezi sebou s strany takových závazkův jich učinili“.¹²⁷ Ani poukaz na údajně shořelé zápisy, ani odvolávka na poměry v sousední zemi sice nesvědčí o příliš bezpečné právní pozici, nicméně v daném okamžiku tyto argumenty pomohly ustavit dohodu opozičních předáků s umírněnými členy královské rady, jak dokládá řeč nejvyššího purkrabí Volfa Krajíře pronesená k odbojným stavům téhož dne: „poněvadž sme (...) srozuměli, že tu nic nového (...) není, nežli to což jest prvé bylo a ve dskách shořalo, to že jste obnoviti museli a pečetmi stvrдили, že my také (...) s V. M. v tom se snášíme a k tomu se přiznati chceme, aby to, což jest prvé bylo, se obnovilo a dskami stvrdilo“.¹²⁸

Jak reaguje královská strana? Když se 25. dubna stavovský spolek, nyní již rozšířen o relevantní část královské rady, vůbec poprvé shromáždí ve sněmovně Pražského hradu, konfrontují jej vyslanci krále (v jejichž instrukci je bezpodmínečné rozpuštění spolku podmínkou pro další jednání se stavy) s námitkou, „že těch nových závazkův již potřebí není“, neboť stavové „prve již jsou sobě

124 P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 88.

125 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 51.

126 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 57.

127 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 57. Argument pak zazněl v řeči Kříneckého ke královské radě, avšak je zachován pouze v replice nejvyššího purkrabí („poněvadž i v markrabství Moravském každý k landfriedu list pod svou pečetí dáti musí“), *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 255.

128 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 254.

zavázání, aby řádu a práva hájili“. Královští poslové se tedy snaží neutralizovat nový argument, prohlašující spolek za nezbytnou náhradu údajných starších zápisů. Činí tak s odvoláním na dva konkrétní, před sněmovním plénem přečtené dokumenty z počátku 16. století: „majestát krále Vladislava (...) jehožto datum jest v Budíně l. 1508 o přetržení a porovnání různic nějakých v kr. Českém mezi stavy vzniklých, jak by sobě stavové a čím povinni měli býti z strany obhajování svobod, řádu a práva“, a dále „sněm l. 1502“.¹²⁹

Stavové ve své reakci očividně nebyli s to upřesnit, které zaniklé zápisy měli na mysli. V instrukci pro poselstvo ke králi z 28. dubna proto opět uvedli nekonkrétně, že při shoření desk zemských „staří stavův království Českého závazkové, jimižto strany obhajování práv jsou se sobě společně a vespolek zavázali, zmrháni jsou a (...) po vyzdvížení desk zemských (...) obnoveni nebyli“. Byli proto nuceni, tyto „zápisy a závazky“ obnovit, „a to vše, aby se podstatněji i s větším a dostatečnějším gruntem dále, pečeti svými to stvrdili, znamenitou výminku a výhradu v tom zápisu a v svém přátelském snešení učinivše, což se J. M. K. (...) dotýče“.¹³⁰ Zajímavé na této argumentaci je uvedení všech pojmů (*přátelské snešení/freuntliche Vergleichung, zápis/Verschreibung i závazek/Pundnus*) na jednu rovinu, čímž stavy mimoděk posouvají doposud králem užívaný výraz *závazky* do roviny *legality*.

Král pochopitelně na obecný argument o shořelých zápisech nepřistupuje. Ve sněmovní instrukci z 15. května rezolutně uvádí: „o čemž nedržíme, kdyby i dsky zemské ještě před rukama byly, aby se taková zápisy v nich našli“. Stavové sami se přece po shoření desk žádných takových zápisů nedovolávali.¹³¹ Král setrvává při svém názoru, že stavovský spolek představuje novou instituci, nepřipustně rozšiřuje dosavadní stavovskou *libertas*, a je proto protiprávní. Jist si svou právní pozici je však připraven „všeckno to, což jest předešle a od starodávna

129 *Šixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 61n. V prvním případě jde nepochybně o potvrzení svatojakubské smlouvy králem Vladislavem 10. srpna 1508, v němž se mimo jiné vylašovalo zrušení všech „stranných zápisů“ (srov. výše). Druhým dokumentem byl snad (poněkud překvapivě) závazek panského a rytířského stavu na sněmu 15. listopadu 1502 v reakci na ustavení jednoty královských měst, P. KREUZ, I. MARTINOVSKÝ, *Vladislavské zřízení zemské*, s. 368; AČ V, s. 263n. Srov. *Starší letopisové čeští od roku 1378 do 1527*, s. 262n.; F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, díl 5/2, s. 48n.

130 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 244n. P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 76n., přehlédl nedvojsmyslný odkaz k důležité klauzuli únorové úmluvy (po němž následuje doslovný citát z této písemnosti; srov. *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 121, 245), a vykládá proto celou pasáž, jako by se bývala vztahovala k březnovým artikulům.

131 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 260.

ve deskách zemských bylo (...) zase do desk zemských vložití“.¹³² V reakci na to Vilém Křínecký při sněmovní schůzi 23. května hořekuje slovy, která signalizují, že se předchozí poukazy na shořelé svobody neopíraly o konkrétní dokumenty: „I poněvadž nic toho před rukama není a bylo-li jest co toho, to všechno již jest uklíženo, nebudem moci nic již ukázati.“¹³³

Nejlépe lze střet zmíněných terminologií pozorovat na jednáních květnového sněmu, odehrávajícího se za zcela nové politické situace (Ferdinand I. byl pánem situace, avšak téměř veškerá na sněmu shromážděná šlechta byla vázána členstvím ve spolku a snažila se minimalizovat následky celého jarního hnutí). Králova kritika spolku se významně umocnila ve sněmovní instrukci z 15. května, v níž jsou záporná označení kombinována s dalšími výrazy, avšak vzájemný poměr hovoří jednoznačně: výraz *závazky* je použit osmáctkrát, výrazy *spuntování*, resp. *punty* dohromady osmkrát, přesně tolikrát jako výraz *zápisy*, a výraz *snešení* pouze šestkrát. Umírněné výrazy přitom často vystupují v kombinaci s tvrdším výrazem („zápisy a závazky“, „snešení a spuntování“). Významového umocňování je dále dosahováno použitím adjektiv „prvé nebývalé“, „nepořádné“, „neslušné“, „proti starobylým pořádkům“, „proti zřízení zemskému“ či „naproti vrchnosti a mocnosti naší“. Zajímavý je i soudobý německý překlad instrukce, který užívá méně synonymních formulací. Jednoznačně zde dominuje výraz *Verbündnis* užitý patnáctkrát. Výrazy *Bündnis* a *Bund* jsou použity každý jednou, výraz *Vereinigung* zato pouze dvakrát. Jednou se vyskytuje spojení „schriftliche Confoederation“ (překlad českého „snešení a spuntování“).¹³⁴ Další posun v razanci králova slovníku přináší mandát z 3. června 1547. Věvodí mu výraz *spuntování* (použit sedmkrát; jednou též výraz *punty*), teprve za ním co do četnosti následují výrazy *závazek/závazky* resp. *zápis/zápisy*. V německé verzi jsou použity pouze výrazy *Bündnis* (devětkrát), *Verbündnis* (dvakrát) a *Verschreibung* (pětkrát). Výrazy *snešení* či *Vereinigung* už král ve vztahu ke stavovskému spolku neužívá vůbec.¹³⁵

Jak na tuto rétoriku reaguje sněm odbývající se v Praze koncem května? Nejvyšší purkrabí Krajíř přejal králův slovník, vybízaje, „aby z těch a takových závazkův sjítí mohlo“. Přitom se hájí, „že on s těmi, kteří se s nimi nejposléze k snešení

132 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 267.

133 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 93.

134 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 258–267.

135 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 291–297.

přátelskému přiznali, o těch věcech (...) málo a téměř hned nic jest nevěděl“.¹³⁶ Proti Krajířově vcelku realistické, v daném momentu však v podstatě kapitulační promluvě,¹³⁷ vybízející ke zrušení spolku za účelem zachování jádra stavovských svobod, vystupuje Jan z Pernštejna. Jeho promluva je obhajobou další existence spolku coby pojistky proti královým sankcím. Stavovský spolek je příliš vážnou záležitostí na to, aby mohl být lehkomyšlně zrušen či vypovězen.

Z argumentačního hlediska není Pernštejn v lehké pozici: sněmovní instrukce legitimitu spolku napadla na citlivých místech (argument shořelých zápisů byl odmítnut coby neopodstatněný). Na rozdíl od Krajíře však Pernštejn nepřebírá rétoriku královny strany a hovoří o únorovém spolku nadále jako o „zápisu přátelského snešení“, přičemž rozvíjí historickou argumentaci, poukazuje na paralely, kdy „předkové naši (...) v těžkostech svých k zápisům takovým se utíkávali“, a dokazuje že „takoví zápisové a závazkové spečetění před rukama jsou“. Pernštejn přitom sahá po příkladu navýsost ošemetném, totiž po ustavující listině zelenohorské jednoty proti králi Jiřímu z roku 1465, kterou nechává na sněmu přečíst.¹³⁸ Tento zápis se jako precedens únorové úmluvy hodil především proto, že se jeho signatáři také v prvé řadě bránili obeslání do války. Přesto je zajímavým paradoxem i dokladem argumentační nouze, že se předák utrakvistických stavů musí dovolávat jednoty uzavřené katolickým panstvem proti husitskému králi (spolku s účinkem navýsost destabilizačním a podporujícím zahraniční intervenci do českých poměrů), aby před Ferdinandem I. obhájil spolek roku 1547, uvedený v život aliancí utrakvistického měšťanstva a bratrské šlechty.

Na téže sněmovní schůzi, konané 23. května, byly čteny ještě další „zápisové tomu podobní“ z doby králů Václava, Zikmunda i Vladislava. Diviš Slavata při té příležitosti sněmovnímu plénu ukázal originál opovědného listu jistého rytíře proti králi Zikmundovi.¹³⁹ Do instrukce pro posly ke králi však byl včleněn pouze obecný poukaz na „jednotejná přátelská snešení a smlouvy pečetěné (...) za slavné paměti

136 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 82n. Již 8. dubna 1547 Krajíř stavovský spolek v soukromém dopise označoval jako „punt“: „Und haben sich ein grosse anzal in mittler zeitt (...) mit einander verpunden, sich nit zu verlassen, bey einander zu gnesen und sterben. Und ziehen all, so in demselbigen punt sein, mitt irer kriegsrustungk in das veldt.“ JOHANN LOSERTH, *Aus der Zeit des böhmischen Aufstandes von 1547. Ein Brief des Oberstburggrafen Wolf Freiherr von Kreigh an Wolfgang Herr von Stubenberg*, Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 50/1912, s. 594–598, zde s. 596.

137 J. JANÁČEK, *Doba předbělohorská*, díl I/2, s. 286, označuje Krajířovu promluvu za „demagogickou agitaci“.

138 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 85–90.

139 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 88.

krále Jiřího, krále Vladislava, krále Ludvíka“,¹⁴⁰ mimo jiné další doklad, že stavové *přátelské snešení* dávali do souvislosti se zápisy poděbradské a jagellonské doby.

V létě 1547, v atmosféře obviňování, předvolávání, procesů a trestů, konečně dochází na ještě silnější slova. Členové královské rady a šlechtici obeslaní do Litoměřic čelí v červnu králově výtce, „že jsme my někteří pečeti své na jisté vej-minky přitiskli a k tomu spolčení přistoupili“. ¹⁴¹ V předvolání Pražanů z 1. července je výraz „zápisníci“ přeložen do němčiny jako „euer Pundnuss Radlfurer“, zatímco „zapovězené zápisy“ mají německou podobu „Pundnuss, Conspiration und Verhandlung“. ¹⁴² Ačkoli se stále vede jednání o tutéž věc, totiž o spolek ustavený únorovou úmluvou, výraz *přátelské snešení* (označení preferované příslušníky odboje) se z diskuse vytrácí. Královská strana jej od počátku neuznává, zatímco loajální, byť kompromitovaní stavové se upínají spíše k bezpečnějšímu a precedenty podepřenému výrazu *zápis*.

d) Zrušení stavovského spolku

Z uvedeného vyplývá jedna podstatná skutečnost: *přátelské snešení* bylo právně závazným dokumentem, jehož účinnost nekončila argumentačním vyvrácením, odmítnutím nebo pomínutím příčiny, pro kterou byl vyhotoven. Stavovský spolek vytvořený zpečetěním příznávacích listů musel být formálně rozpuštěn právně relevantním způsobem.

Petr Vorel únorovou úmluvu soustavně bagatelizuje, jako by bývalo šlo pouze o dočasné opatření proti královi lednovému mandátu, které během několika týdnů pozbylo účelu a muselo být v březnu nahrazeno novým, radikálnějším programem. Pokládám to za zásadní nepochopení celkové logice stavovské revolty, jehož hloubku je možno ilustrovat zdánlivým detailem: Vorel úmluvu z 15. února opakovaně charakterizuje jako „manifestační“ či „deklarativní prohlášení“, resp. jako „výzvu“ či petici, k níž se signatáři po omezený čas jednoduše hlásili jako ke svému programu, dokud nenastal čas vytvořit program zásadnější. ¹⁴³ Únorové *přátelské* resp. *křesťanské snešení* však nebylo prohlášením, nýbrž

140 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 272; srov. s. 282–284.

141 Tak jejich vyjádření, nepochybně přejímající královu dikci, *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 106.

142 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 314n.

143 P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 64, 66, 69, 71. V anglické práci je únorová úmluva označena jako „public notice“, „manifesto“, „declaration“, „memorandum“ a „tract“, tedy rovněž nikoli smluvní závazek, *TÝŽ, War*, s. 158–160, 167.

právně závaznou smlouvou, platnou pro všechny, kteří ji zpečetili nebo se k ní připojili příznávacím listem. Význam a dopad tohoto dokumentu spočíval právě v jeho závaznosti. Nešlo o pouhou proklamaci, nýbrž o text ustavující spolek a garantující jeho členům zastání a ochranu, jak ostatně dokládají výše uvedené pramenné termíny *smlouva*, *zápis*, *závazek*, *Vertrag*, *Verbündnis* či *Vereinigung*. Domnívám se proto, že únorová úmluva je ústředním právním dokumentem, o který se od počátku do konce opíral celý stavovský odboj roku 1547. Ostatně ani Tieftrunk, Tomek, Janáček či Eberhard nepředpokládali, že by *přátelské snešení* bylo pouhým prohlášením, deklarací či memorandumem, ať už pro písemnost a institucí tímto dokumentem ustavenou používali výraz *smlouva o společné obraně, jednota, spolek* či *Widerstandsbündnis*. Bez pochopení této skutečnosti nelze právní strážce odboje porozumět. Neprávem zůstává tento významný dokument zastíněn textem březnových artikulů, z hlediska bádání nad politickým myšlením zdánlivě atraktivnějším.

Význam únorového zápisu výmluvně dokládá reakce Ferdinanda I., který po několik měsíců usiloval o neprodlené a bezpodmínečné rozpuštění jím ustaveného spolku. Spolek však přežil rozklad stavovského odboje a stal se pro své signatáře tíživým dědictvím. Neodvolané a nepardonované účastenství v tomto – z králova pohledu nelegálním – spolku bylo jedním z obvinění, pro něž předvolání před králův soud ztráceli svobody, statky i hrdla.¹⁴⁴ Král tedy únorovou úmluvu v žádném případě nepokládal za krotkou proklamaci, která po několika týdnech ztratila opodstatnění, tím méně ji však považoval za legální akt, jehož pomocí by býval zpětně zahlazoval vzpomínky na březnové artikuly. Naopak, z králova hlediska byla únorová úmluva, legitimizující odboj a mobilizující v bezprecedentním měřítku stavovskou obec, bytostně ohrožujícím dokumentem a Ferdinand její vypovězení považoval za předpoklad jakýchkoli jednání se stavovskou obcí jako celkem.

Petr Vorel se domnívá, že Ferdinand I. ve svém mandátu z 3. června 1547 manipulativně posunul význam *přátelského snešení* a pomocí „účinné diplomatické lsti“ jej neprávem ztotožnil s únorovou úmluvou, „aby mohl uznat jistou míru legitimacy stavovského spolku“ a vyjít vstříc umírněné části opozice. Mandát prý „deklaroval, že existence stavovského spolku by mohla být za určitých okolností

144 Obeslání Pražanů z 1. července 1547, *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 309: „v neobyčejný závazek spolu ste se dali, se zapsali a společně zavázali jeden druhému, proti komuž by pak koli bylo, sobě pomáhati a se neopouštěti“. Srov. předvolání Viléma Kříneckého z 20. července, vytýkající mu, že se 14. února „s některými v neobyčejný závazek dal, se zapsal a společně zavázal“, s. 335.

stále ještě (...) akceptována jako svým způsobem legitimní, pokud stavové prokáží, že k jeho ustavení byli oprávněni¹⁴⁵. To je ale v příkrém rozporu s obsahem i dikcí králova mandátu. Ve skutečnosti totiž mandát označuje spolek od počátku jeho existence za naprosto nelegální instituci. Ferdinand je sice připraven pardonovat jednotlivce, kteří ke spolku přistoupili z nevědomosti a s dobrým úmyslem a kteří se za to králi dodatečně omluví, avšak spolek jako takový interpretuje jako „spuntování proti nám zřetelné“, jímž, „jakž dotčeno jest, přečiněno“. O oprávnění stavů k uzavření spolku král odmítá diskutovat.¹⁴⁶

Výmluvný je v tomto kontextu Ferdinandův list Karlu V. z 6. června, v němž vysvětluje svou strategii vůči stavovskému spolku („leur ligue“), který jeho členové („confédérés“) na květnovém sněmu odmítli rozpustit,¹⁴⁷ a zároveň jej nabádá, aby argumenty poselstva, které stavové k císaři vyslali, nebral vážně, neboť se „sont toutes choses faintes“. Králova argumentace je v podstatě rozhodnou polemikou se stanoviskem, které na sněmu prosazoval Jan z Pernštejna, když se snažil o legitimizaci spolku příklady z minulosti. Nikdy se prý nenajde, že by v Čechách kdy existoval podobný spolek („ligue“), jakkoli vzájemně znesváření pánové a rytíři občas, v nepřítomnosti panovníka a s rizikem ztráty hlavy, uzavírali zvláštní spolky („ligues particulières“) na svou ochranu. Král Ludvík, kdyby nezemřel mlád, by proti nim jistě přísně zakročil. Těmito zvláštními zápisy ale není možné omluvit nynější spolek, který má zcela jinou povahu a byl navíc učiněn v době, kdy byl Ferdinand vzdálen pouhých 15 hodin chůze.¹⁴⁸ V následujícím dopise z 15. června panovník popisuje svůj postup směřující k rozštěpení

145 P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 83.

146 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 291–297.

147 K politické dimenzi uvedených výrazů THOMAS FRÖSCHL, *Confederations, Uniones, Ligae, Bünde. Versuch einer Begriffsklärung für die Staatenverbindungen der frühen Neuzeit in Europa und Nordamerika*, in: *Föderationsmodelle und Unionsstrukturen. Über Staatenverbindungen in der frühen Neuzeit vom 15. zum 18. Jahrhundert*, (ed.) Thomas Fröschl, Wien 1994, s. 21–44.

148 Ferdinand I. Karlu V., 5. června 1547 (Litoměřice), Österreichisches Staatsarchiv (Wien), Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Belgien PA 8/2, f. 129r–v (šifrovaný originál); Hs. Blau, 597/2, f. 248r (přepis): „Car jamais il ne se trouvera que oncques auparavant telle ligue soit esté faicte en Bohême, bien est vray que aucuns barons et nobles de ce royaulme en absence de leur roy, ayant parcialitez entre eulx, ont bien fait des ligues particulières, les ungs contre les autres pour leur deffence et protection, qui touteffois au retour de leur roy sont pour cause de la dicte ligue esté en dangier de perdre la teste, comme tiens fut advenu si feu le roy Loys a cuy Dieu face paix ne fut si tost moru, et avec telles ligues particulières entre les subjectz ne se peult excuser ceste ligue qu'est de toute autre qualité et l'ayans faicte lors que n'estoye eslongué d'eulx que quinze petites lieues.“ Litoměřice jsou od centra Prahy vzdáleny vzdušnou čarou asi 55 kilometrů, což přibližně odpovídá vzdálenosti udané ve staré délkové míře lieue (leuga).

opozice („quelque separation entre les bons et les mauvais“). Vydal totiž generální pardon pro všechny, kteří se z pouhé neopatrnosti nechali přesvědčit, aby ke spolku přistoupili („ung pardon general à ceulx que par inadvertence avoient esté persuadez d'entrer en la ligue“). Každý, kdo jej chce užít, se má okamžitě dostavit k panovníkovi, nebo alespoň oznámit svou vůli písemně.¹⁴⁹ Pokud by Ferdinand považoval únorovou úmluvu za neškodný dokument, neměl by jistě důvod pardonovat členství v jí ustaveném spolku.

Ke zrušení spolku navíc nedošlo ani samovolně, ani rychle, nýbrž vedl k němu celý sled právních kroků, o nichž mezi králem a jednotlivými skupinami stavů probíhala od května do srpna 1547 intenzivní komunikace. Ve sněmovní instrukci z 15. května král požadoval, aby se stavové „beze všeho meškání (...) z takových svých spuntování a závazkův propustili a těm osobám, kteréž jsou k dotčeným závazkům a spisům pečeti své přivěsily neb přitisky (...) jich pečeti navrátily; kteříž pak k tomuto sněmu nepřijeli a přítomni nebyli, těm aby konečně jich pečeti také odeslali“.¹⁵⁰ Květnový sněm sice na rozpuštění spolku nepřistoupil, jeho rozhodnutím učiněným 23. května však byly příznávací listy, dosud uložené pod dohledem Sixta z Ottersdorfu na Staroměstské radnici a v úschově dvou rytířských členů stavovského výboru, přeneseny k zemským deskám, a tak odebrány hlavním aktérům odboje.¹⁵¹ V polovině června mohl Ferdinand hlásit svému bratru, že se k němu do Litoměřic od vydání mandátu z 3. června dostavilo již na 200 osob z panského i rytířského stavu, mezi nimi i Jan z Pernštejna a také zástupci některých měst. Všichni se prý odříkají spolku a slibují pomoc při potrestání rebelů.¹⁵² Ani umírnění členové však s odvoláním na svou čest nepo-

149 Ferdinand I. Karlu V., 15. června 1547 (Litoměřice), Österreichisches Staatsarchiv (Wien), Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Belgien PA 8/2, f. 132v–133r (šifrovaný originál); Hs. Blau, 597/2, f. 249r (přepis): „que ung chescun qu'en se voulsist faire participant de cestuy pardon se trouver incontinent icy ou du moings le me signifier par leurs lectres“.

150 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 267.

151 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 95. K přenesení snad došlo ve snaze obhájit legitimitu spolku příkladem zápisů, které byly údajně zapsány v deskách zemských před jejich zánikem (1541). Dokumenty (sněmovní usnesení se dovolává „listuov a zápisuov listovních spečetěných“) měly být „zapečetěni v truhlách (...) od těch osob, kteréž jsou ty listy v své moci jměly“. Klíče měly být uloženy u desk, neměly být ale nikomu vydávány. *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 276. Informace o uložení příznávacích listů u desk zemských od března 1547 – P. VOREL, *War*, s. 168 – je mylná.

152 Ferdinand I. Karlu V., 15. června 1547 (Litoměřice), Österreichisches Staatsarchiv (Wien), Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Belgien PA 8/2, f. 133r (šifrovaný originál); Hs. Blau, 597/2, f. 249v (přepis): „Et sur les dis mandatz se sont desjà icy trouvez environ deux cens personnaiges tant des barons que de la noblesse et entre autre le baron de Berenstain qu'est l'ung des princi-

kládali jednoduché odřeknutí se spolku za postačující a panovník se s nimi musel dohodnout na postupu vedoucím k jeho zrušení, k němuž mělo dojít na příštím legálním sněmu.¹⁵³ O tom, že ani toto řešení nemuselo být pokládáno za právně čistý způsob rozpuštění spolku uzavřeného „na časy budoucí a věčné“, svědčí Sixtova poznámka, že se dotyční šlechtici „tak málo na své pečeti a poctivosti pamatovali“.¹⁵⁴

Při soudu konaném na Pražském hradě 8. července král vnutil Pražanům slib odstoupit od spolku na příštím sněmu. Šlo o první bod v seznamu podmínek, k jejichž splnění se představitelé pražských měst museli 13. července zavázat zvláštním reversem vloženým do desk zemských.¹⁵⁵ Podobné přísliby král požadoval od jiných aktérů. Doloženo je vzetí na milost městské obce čáslavské 26. července pod podmínkou zcela stejného znění jako ve výzvě Pražanům.¹⁵⁶ Obdobný scénář byl patrně užíván při pacifikaci venkovské šlechty na krajských shromážděních, konaných v centrech významných aristokratů, o nichž ale máme jen kusé informace. Dochovala se útržkovitá zpráva, že se sjezdu na Zelené Hoře (sídle Adama ze Šternberka) 3. července 1547 zúčastnilo přes 250 pánů a rytířů, kteří „k J. Mti. Ké jsou připsáni učinili a k J. Kr. Mti jakožto pánu svému mi-

paulx de ce royaulme, aussy aucuns depputez de villes, et ont tous confesse qu'ilz n'ont oncques entendu ce à quoy tendoient les diditz moteurs de ceste faction renonceans à la dicte ligue et me prometans leur ayde pour le chastiment de mes rebelles.“

153 Šlechtici shromáždění v Litoměřicích v reakci na královu ústní výzvu z 13. června uvádějí, že zatím není možné, „abychom se z toho spolčení a zápisův propustiti měli (...) a toho že v moci nemáme“. Avšak nabízejí, že se na sněmu přičiní o rozpuštění spolku („aby nám pečeti naše navraceny byly“), *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 106n. Srov. králův list Janovi z Pernštejna z 7. června, nabádající adresáta, aby svým jménem i jako poručník statku Viléma Trčky přislíbil odřici se spolku; tamtéž i zmínka o podobných psaních dalším šlechticům, AČ XX, s. 254n.

154 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 108. Ještě 9. června se nad jiné kompromitovaný Kašpar Pflug dovolával spolkového závazku a pomoci od těch, „kteří jsou se zavázali a pečeti svými to dostatečně stvrdili, připovídajíc se neopouštěti“, díl 1, s. 185. Již 3. května ujišťoval stavovský výbor Pfluga: „naše snešení ukazuje, že žádná osoby opouštěti nemáme“, díl 1, s. 202.

155 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 164, 172: „Nejprve, aby od těch závazkův a zápisův při času sv. Valentina minulého zdělaných dokonce pustili a hned aby se J. Mti. Ké dostatečně zapsali, že na nejprvnějším sněmu obecním předkem a přede všemi všech tří měst Pražských pečeti od těch závazkův a zápisův vyžádají a je pryč vezmou.“

156 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 401 (s chybným čtením svátku: místo „Martina“ má být „Valentina“).

lostivě se přiznali“.¹⁵⁷ Dne 20. června povolil král, aby se v pardubické rezidenci Jana z Pernštejna mohl odbývat sjezd šlechty Hradeckého, Kouřimského, Čáslavského a Chrudimského kraje, a vyzval Pernštejna, aby přítomné vedl k tomu, „aby se milostivá vuole naše, jakož jsi se i sám k tomu také podvolil (...) vyplnila, totiž aby při budoucím sněmu, kterýž by od nás položen byl, pečeti své vyžádala“.¹⁵⁸ Mandátem z 4. července panovník ujistil o beztrestnosti všechny zápisníky, „kteříž skutečně proti nám nepřechinili“, bez ohledu na moment, kdy ta která osoba ke spolku přistoupila. Jím všem král přislíbil jejich prohřešek „milostivě promíjeti a odpouštěti“, doufaje, že „v tom, co jest se tu proti nám, svobodám a starobylým dobrým a chvalitebným pořádkuom (...) zběhlo, lítost míti budete a máte“. Současně král napomínal všechny dotčené, aby se neopovažovali zastávat svých spoluzápisníků, „kteří sou proti nám svévolně a zoumyslna přechinili“.¹⁵⁹ Jak vidno, rozbití stavovského spolku bylo složitým procesem, který neměl jen politicko-mocenskou, nýbrž též zřetelnou právní dimenzi.

Bartolomějský sněm, svolaný na 22. srpna (den popravy čtyř představitelů povstání), byl zahájen nazítří projednáváním králova požadavku z 31. července, „aby nejprve přede vším ti vzdělaní neobyčejní závazkové zdvižení, zrušení a pečeti od nich vzaté byly, tak jak se znamenitý počet stavův (...) stojíc před J. M. osobně, a jiní skrze psaní svá, že tak učiniti na sněmu obecním chtějí, podvolili“. Král žádá stavy, aby se „hned z takových zápisův a závazkův propustili, ty dokonce zrušili a pečeti své zase od nich k rukám svým vzali“.¹⁶⁰ Nejvyšší purkrabí nato přednesl obhajobu pozdních signatářů spolku (členů královské rady), „že jsou oni z žádné jiné příčiny k snešení tomu přátelskému nepřistoupili, než aby pokoj (...) zachován býti“ mohl, a „protož že se chtějí rádi z těch a takových závazkův propustiti“.¹⁶¹ Sněm následně souhlasil se zrušením spolku a fyzickým zničením hlavního zápisu a příznávacích listů.¹⁶² Nato skutečně došlo k rituálnímu zneplatnění příznávacích listů. Několik zvolených osob „všedše do toho sklepu nahoru k dskám, od těch listův příznávacích pečeti odtrhovali“, přičemž prý ně-

157 Píše o tom Jakub Fikar z Vratu z Klatov a dále oznamuje, že „v těchto krajích ku pokoji všickni přistupují a toho žádají a podle J. Ké Mti. (...) stojí a státi chtějí“. *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 180.

158 AČ XX, s. 255n.

159 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 319–322.

160 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 472–479.

161 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 197.

162 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 497: „ty listy a zápisy mezi sebou zdělané a spečetěné jsou zrušili a pečeti své od týchž listuov a zápisuov odtrhali, zkaziti a ty listy a zápisy v nic obrátiti rozkázali“.

kteří nezachovali dekorum a tropili posměšky týkající se jednotlivých zápisníků.¹⁶³ I pro toto materiální znehodnocení spolkových zápisů existují precedenty. V létě 1508 rozřezal sněmovní komisař, varadínský biskup Jan Filipec, na doklad (a zároveň jako předpoklad) usmíření královských měst se šlechtickými stavy před sněmovním plénem zpečetěné zápisy obou stran, odřezal od nich pečeti a rozházel je.¹⁶⁴

To byl tedy formální konec stavovského spolku a konečné vyvázání jeho členů z učiněných závazků. Seznam zápisníků se nakonec zachoval pouze díky Sixtovi z Ottersdorfu, kterému se podařilo „divným způsobem“ (zřejmě za dramatických okolností, o nichž nejsme detailně zpraveni) zajistit „jména všech osob stavů vyšších, ježto jsou se k přátelskému snešení přiznali a pečeti svými toho potvrdili“. Sixt podává svědectví o materiální podobě zničených zápisů: Šlo o „listy na pergameně“ s „pečetmi (...) visutými“ od jmenovitě uvedených šlechticů i „všech měst kr. Českého, opatův, proboštův, jeptišek, svobodníkův a dědiníkův, kterýchžto na některém listu pospolu přiznávalo se po 70, po 80 a někdy i po sto osobách“.¹⁶⁵

Bartolomějský sněm následně na králův návrh prohlásil „postranní zápisy a puntování“ za hrdelní zločin,¹⁶⁶ kteréžto usnesení bylo zanedlouho přejato do revidovaného zemského zřízení. Znovu přitom došlo na historickou argumentaci. Panovník ve své druhé sněmovní propozici argumentoval (jak víme, v rozporu se skutečností), že prý „za času krále Vladislava i krále Ludvíka, slavných pamětí, i za kralování J. M. K. žádných závazkuov od žádného jest se nedálo“. Pouze za krále Jiřího, „když jest království toto nepokoj mělo, tu jsů některé landfrydy aneb spuntování v krajích skrze některé obzvláštní osoby vzdělány“, avšak král Vladislav prý po svém nástupu na trůn nařídil, aby mu „všeckny takové landfrydy aneb obzvláštní spuntování“ byly vydány, „a ti jsů zkaženi a do konce zrušeni a potom zapovědění“.¹⁶⁷

163 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 197n.

164 JOANNES DUBRAVIUS, *Historiae regni Boemiae*, s. l. 1552, s. CXCIX: „vadunt, tollunt, afferunt literas, quibus ille acceptis, explicat pellem longam latamque, sed neque quid in illa scriptum est legit, neque signa, circumquaque pendentia considerat, sed cultro sumpto, per medium illam discindit, signaque amputat, ac mox ea dispergit, vnde recolligi non poterint“. Podle Dubravía F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, díl 5/2, s. 137.

165 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 223n.

166 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 499n.: „aby žádných postranních zápisuov a puntování od žádných osob (...) proti J. M. Kr. dědicuom a budoucím králuom českým a proti řádu a právu se nedálo“.

167 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 481. Sněmovní předloha snad měla na mysli zrušení landfrydů a zápisů na svatováclavském sněmu 1479, srov. soudobý požadavek někdejší panské jednoty: „Item, jakož někteří v krajích landfryduov zápisy mezi sebou tyto časy sú učinili,

e) Březnové „artikuly“ – předloha pro sněmovní jednání

Předjeme nyní k druhému významnému dokumentu stavovského odboje, o němž Petr Vorel soudí, že právě k němu se pečetiemi přiznala většina členů stavovské obce. Tento dokument prý v březnu nahradil únorovou úmluvu, jejíž text po odvolání lednového mandátu králem pozbyl významu. Oba dokumenty prý lze v pramenech najít pod označením *přátelské sňesení*, avšak právě březnové články jsou jeho „skutečným obsahem“. Užití téhož výrazu pro různé verze stavovského programu prý později zneužil Ferdinand I., aby manipulativně zkreslil rozsah a průběh stavovského hnutí.¹⁶⁸

Nemám tento názor za správný. Oba dokumenty (dodejme, že nejen svým obsahem, nýbrž i svou formou a podstatou zásadně rozdílné) se totiž v pramenech objevují pod odlišnými označeními. Na rozdíl od únorové úmluvy je sémantický rozsah druhého dokumentu, tedy textu, který byl zamýšlen jako podklad pro jednání dubnového sněmu, nápadně chudý, což je dáno i tím, že se o něm v pramenech hovoří vlastně spíše okrajově. Historikové uvkli označovat jej jako stavovský „program“. Svým charakterem jde o jakási gravamina – stížnosti a návrhy právních úprav, které ale nejsou adresovány králi, nýbrž určeny budoucímu sněmu, který je měl projednat dříve, než přistoupí k jiným bodům. Text se v úplnosti zachoval pouze v rukopisném díle Sixta z Ottersdorfu, který jej však neuvádí pod označením *přátelské sňesení*, nýbrž pod výrazem „artykulové“.¹⁶⁹

ty takové zápisy anebo listy aby všichni landfridníci aneb zápisníci před KM^{ti} položili, aby zrušení a zkažení byli. – AČ IV, s. 448 (mylná datace do 1471). Sněm se pak usnesl, „aby žádný (...) mezi sebou žádných zápisuov, závazkuov a puntov nedělali ale jestliže jsou to někteří učinili, aby zrušení a zkažení byli a žádná moci aby déle neměli, neb toho potřebie již nenie, poněvadž jsme všichni pod jedním pánem“, s. 499; F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, díl 5/1, s. 191 (pozn. 158), 194. Opravu chybné datace přehlédl Z. BERAN, *Landfrýdní hnutí*, s. 112n.

168 P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 88 a passim.

169 Sixta z Ottersdorfu *Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 1, s. 113n. W. EBERHARD, *Landesfreibeiten*, s. 66, pozn. 23, předpokládá, že k označení březnových článků zavádějícím pojmem *přátelské sňesení* došlo „in Anlehnung an eine Überschrift der Aktenaufzeichnungen des damaligen Kanzlers der Prager Altstadt Sixt von Ottersdorf“. Ve skutečnosti však Sixt takové označení artikulů neuzivá. Formulace ze Sixtova textu, na niž se odvolává P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 72, s artikuly nesouvisí a vztahuje se ke stížnosti městského stavu na „odměšování“ od vyšších stavů při sněmovních jednáních: „Dali J. Mti stavové vyšší to za odpověď, že mnoho jiných nedostatkův bylo. Po kterýchžto přečtení přátelském toto sňesení se stalo, aby i s toho nepořadu i s jiných sjiti mohlo.“ Sixta z Ottersdorfu *Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 1, s. 113. Nejde zde nota bene o *přátelské sňesení*, nýbrž o *přátelské přečtení*.

Je to zároveň jediné označení tohoto dokumentu, které lze v pramenech (i mimo Sixtův spis) zachytit. Sixt nejprve uvádí, že 18. března byly na sjezdu voleny „jisté osoby k spisování artykulův k sněmu budoucímu“.¹⁷⁰ Tito deputovaní, v počtu asi sto osob, pak na Staroměstské radnici během tří dnů 19.–21. března v hektickém zanícení („nic nejedouce ani nepijíce“) sestavili články, které pak byly „čtení“, resp. „vyhlášení“ ve sjezdovém plénu v Karolinu.¹⁷¹ Tyto formulace naznačují, že březnové artikuly nebyly usnesením v pravém slova smyslu, nýbrž pouze podkladem pro další jednání.¹⁷² Zaslouží-li některá ze stavovských písemností z jara 1547 označení memorandum, není to únorová úmluva, již byl vytvořen stavovský spolek, nýbrž právě tento text: šlo o právně nezávazné shrnutí názorů deputovaného výboru, které mělo přijít na pořad jednání teprve na dubnovém sněmu, což samozřejmě není v žádném rozporu se skutečností, že šlo o text z hlediska obsahu překvapivě vyzrálý a politicky nesmírně brizantní.¹⁷³

Výrazu „artykulové“ užívá Sixt k označení březnových článků ještě na několika dalších místech. Zmínění jsou tedy například „artykulové, na nichžto při času Středopostí sedino bylo“.¹⁷⁴ Stejného výrazu – „artykulův, o které jste rozvažování (...) míti ráčili“ – užil Jan z Pernštejna v listu z 1. dubna,¹⁷⁵ resp. v jiném listu z druhé poloviny dubna: „artykule, kteréž jste prve v rozvažování svém míti ráčili, co by se dále a oč při tomto sněmu obecním dobrého jednati mělo“.¹⁷⁶ Rovněž královský list z 3. dubna užívá několikrát tento termín („na kterémžto sjezdu drahně artikulův, které by při sněmu nyní příštím jednati chtěli, sepsali“), přičemž tyto sjezdové články odlišuje od „závazků a spuntování“, které stavy „mezi sebou vzdělali“, o nichž se dále v textu hovoří jako o „jich nových závazcích“ a „jich snešení“, tedy od stavovského spolku ustaveného únorovou úmluvou. Sněmovní instrukce z 13. dubna požaduje, aby stavy předložily své „artikule aneb ztížnosti“ královým poslům, kteří je mají komunikovat králi.¹⁷⁷ A rovněž sněmovní instrukce z 15. května, přinášející zevrubnou kritiku stavovského spolku, obsahuje v samém závěru krátkou pasáž, týkající se artikulů: „aby ty artikule, kteréž by nám na tom budoucím sněmu předložiti oumysl měli, nám pořádně

170 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 1, s. 101.

171 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 1, s. 101, 113.

172 I W. EBERHARD, *Landesfreiheiten*, s. 66 (pozn. 23), však považuje březnové články za „Be-schluss“, popř. „Landtagsbeschluss“.

173 Nejnovější analýzu podal W. EBERHARD, *Landesfreiheiten*, s. 66–70.

174 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 37; srov. díl 1, s. 136n.

175 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 12.

176 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 56.

177 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 233.

sepsané odeslali, abychom, v ty nahlédnouc, jim vyrozuměti a těmi se spravití ráčili“.¹⁷⁸ V instrukci pro posly k panovníkovi stavové již jen letmo připomínají požadavek na „odeslání některých artikulův“ a odkládají jejich vydání až do králova návratu do Čech a rozepsání nového sněmu.¹⁷⁹

O březnových člancích znovu slyšíme teprve v souvislosti s bartolomějským sněmem. Jist si nyní svou mocenskou převahou, stylizuje se Ferdinand do role spravedlivého strážce zemských svobod, a skutečně proto nechává části březnových artikulů, jejichž obsah je mu již nyní znám, přednést sněmovnímu shromáždění, a to přesto, že by tak činit nemusel, neboť tito „artikulové (...) proti stavuov privilejím a svobodám, také proti J. M. K. a J. M. dědicuom mocnosti, vrchnosti a duostojenství jednání, rozjímání i také sepsání jsou“. Pro uklidnění království a přesnější rozhraničení stavovské a královské prerogativy je však prý nezbytné, „aby ti artikulové dokonale k svému vyřízení a k místu přivedení býti mohli, aby opět časem svým těmi artikuly tak postranně sepsanými někdo hýbati nechtěl“. Následuje komentář k několika zvláště ožehavým březnovým článkům. Ty jsou zmíněny devatenáctkrát a vždy pouze výrazem *artikulové*. Žádné synonymní označení se v textu nevyskytuje. Král přitom nikterak nezakrývá, že tyto články pokládá za zcela nepřijatelné („těžké a J. M. K. dále netrpělivé a nesnesitelné“).¹⁸⁰

Zastrašený sněm samozřejmě královi interpretaci schválil, takže výsledkem jednání o březnových člancích nakonec nebylo předpokládané rozšíření, nýbrž naopak citelné omezení stavovské *libertas*,¹⁸¹ což Sixt z Ottersdorfu komentoval jadrnou poznámkou, že král „všecky artykule jejich rozličně zpřetrhal, zkanceloval a své předse hnal“.¹⁸² Ve sněmovní propozici je z březnových článků opakovaně a obsírně citováno, avšak jsou zde zmíněny opět pouze pod výrazem *artikulové*.

178 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 268. Pro úplnost je třeba dodat, že výraz „artikulové“ je v instrukci použit ještě několikrát v jiných významech.

179 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 274.

180 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 479–491 (citáty ze s. 480n.). I předložení artikulů srpnovému sněmu a následně zveřejnění některých článků v *Aktech všech těch věcí* dokládá, že spekulace o potlačování paměti na domnělé „druhé“ přátelské snešení postrádají oporu v pramenech. Domněnka, že se na (údajně) *přátelské snešení* z března 1547 „rychle zapomnělo“, zatímco stavové králi předložili jen jakousi redukovanou verzi březnových článků, je neprokazatelná. Srov. P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 83. Ve sněmovní propozici se král vyrovnává právě s „těmi artikuly tak postranně sepsanými“, *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 481.

181 JAROSLAV PÁNEK, *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547–1577. K politické krizi feudální třídy v předbělhorském českém státě*, Praha 1982, s. 25–27.

182 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 200.

Sledujeme-li, jakým způsobem o nich prameny referují, dozvídáme se, že na nich bylo „sedíno“, byli „jednání“, „v rozvažování“, „rozjímání“, „sebrání“ „sepsání“ a na sjezdu „čtení“ a „vyhlášení“, tzn. zveřejněny před sjezdovým plénem, avšak žádná z formulací nenaznačuje, že by prošly skutečným schvalovacím procesem sjezdu samotného, resp. že by je bylo možné považovat za sjezdové *usnesení* a označovat výrazem *snešení*.¹⁸³ Není to ani příliš překvapivé: Sjezd přece delegoval sestavení těchto článků na neobvykle početný výbor a schvalování něčeho, co mělo být zanedlouho předloženo k projednání zemskému sněmu, postrádalo smysl, neboť by bylo krokem stejně tak prejudikujícím jako potenciálně kompromitujícím. Možná že přečtení artikulů před sjezdovým plénem znamenalo jistou formu aklamace, avšak výrazy užitá v pramenech vybízejí ke zdrženlivosti.

Byla vyslovena hypotéza, že se text březnových článků postupně vyvíjel, přičemž prý „neznáme jeho přesné znění v té podobě, v jaké jej stavové původně někdy počátkem poslední březnové dekády roku 1547 schválili“. Nelze prý tedy vyloučit, že v případě textu uvedeného Sixtem z Ottersdorfu jde o „nějakou mladší neoficiální textovou verzi, průběžně doplňovanou o různé dílčí návrhy až do zahájení dubnového sněmu“.¹⁸⁴ Sixt skutečně uvádí, že se stavové na březnovém sněmu dohodli, že text artikulů může být doplněn. K doplnění však nemělo dojít před dubnovým sněmem, nýbrž teprve na něm.¹⁸⁵ K plánovanému jednání však, jak známo, nedošlo. Jsem proto k úvaze o postupném doplňování v březnu sepsaných artikulů skeptický, jakkoli skutečně nemáme možnost ověřit, zda Sixt z Ottersdorfu jejich text neuvedl v nějaké pozměněné formě, i když by to spíše překvapovalo, neboť staroměstský kancléř při vši tendenčnosti svého spisu podával znění jednotlivých dokumentů veskrze korektně.

S charakterem březnových článků coby přípravného materiálu pro sněmovní jednání souvisí další důležitá otázka: Do jaké míry šlo o text veřejně přístupný? Petr Vorel vychází z předpokladu, že text byl stavovským výborem šířen po českých krajích, a s odkazem na královský list z 3. dubna dokonce připouští, že byl

183 Výjimkou je pouze list z moravských Rosic 1. dubna 1547, v němž Jan z Pernštejna uvádí, že se dozvěděl, že stavové „vybravše z sebe osoby (...) na tom jste se ráčili sněsti, co by se a oč při témž sněmu obecného dobrého (...) mělo a mohlo jednati“, *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 11.

184 P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 72. O něco dále se s touto hypotézou pracuje jako s hotovou věcí („Sněmovní předloha však byla stále upravována.“), s. 79, 88.

185 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 1, s. 136: „jestli že by mimo tyto artykule již položené co ještě užitečného (...) od kohož koli (...) v tomto času mohlo vymyšleno a nalezeno býti, tehdy při sněmu budoucím máme a budem moci o to rozvažovati a uvážice to i také se o to snesouce, budem moci i to k těm artykulům přidati“.

tento text vytištěn.¹⁸⁶ Pokládám to za vysoce nepravděpodobné. Sixt sice uvádí, že březnové artikuly „poněvadž užiteční a všem kr. Českého obyvatelům prospěšní byli, ode všech lidí dobrých schvalováni byli“¹⁸⁷ a připouští tak jejich veřejný charakter, avšak může jít jen o snahu dodat artikulům legitimitu. Z jiného místa Sixtova spisu, které popisuje jednání s Janem z Pernštejna o přistoupení ke spolku, nicméně vyplývá důležitá okolnost, že s textem artikulů mohl být seznámen pouze ten, kdo se stal členem spolku, a to teprve po svém přistoupení. Zůstává přítom otázkou, zda bylo zápisníkům v takovém případě vůbec dovoleno pořizovat si opisy nebo extrakty dlouhého textu. Pernštejn, lavírující mezi lojalitou vůči králi a sympatiemi k opozičnímu hnutí, se opakovaně snažil zjistit obsah článů. Na začátku dubna stavovský výbor Pernštejnovi odpověděl: „Co se odeslání artykulův dotýče, poněvadž ty toliko v rozjímání od osob od stavův k tomu vydaných jsou byly a budoucímu sněmu stavům k rozvažování pozůstaveny jsou, že na tento čas pánu odeslány býti nemohou“.¹⁸⁸ Mohlo jít o výmluvu, avšak ožehavý obsah článků dozajista vybízel ke konspirativní mlčenlivosti. A ani Sixt z Ottersdorfu tuto okolnost nezakrýval. Nelze vyloučit, že text byl k dispozici pouze výboru, který články sestavil, nikoli všem členům stavovského spolku, a téměř určitě ne osobám, které jako Pernštejn ke spolku doposud nepřistoupily. Ještě 22. dubna, kdy se již spolek rozrostl do značné šíře, bylo Pernštejnovi oznámeno, „kdyžkoli pán pečeť svou k listu přátelského snešení přitiskne, že ti artikulové pánu ukázání budou“.¹⁸⁹ Dodateční signatáři tedy až do svého přistoupení ke spolku s přesným zněním artikulů zřejmě nebyli seznámeni. V zájmu předáků odbojných stavů jistě nebylo, aby se delikátní znění březnových artikulů nekontrolovaně šířilo po Čechách.

186 P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 73n., 75. Formulace „na všech artikulích, což jest tak od nich sepsáno i vuobec tištěno vydáno“, tisk březnových artikulů nedokazuje. O málo dále král totiž znovu hovoří o „těch tištěných traktátech“, přičemž má na mysli stručnou výzvu k přistoupení k únorové úmluvě učiněnou na sjezdu 22. března, která byla skutečně vytištěna a označena za „artikul“, *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 167. Také tvrzení BOHUMÍRA JANOUŠKA, *K otázce postoje Č. Budějovic v protihabsburském odboji roku 1547*, JSH 22/1953, s. 83–93, zde s. 87, že text březnových artikulů doputoval do Českých Budějovic, je odvozeno z mylného výkladu listu Budějovických Plzeňským sepsaného mezi 18. březnem a 4. dubnem, v němž se uvádí, že stavové o Středopostí „i ten artikul vytisknutí dali, kdo by k nim přistúpiti chtěl, to aby do Veliké noci učinil“, Státní okresní archiv v Českých Budějovicích, Archiv města Českých Budějovic, kniha č. 288, f. 241r. I zde tedy šlo o tištěnou výzvu z 22. března.

187 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 37.

188 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 14.

189 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 56.

Namístež je též otázka, jak se k sobě vůbec měly stavovský spolek a březnové artikuly. Předpoklad, že přistoupením ke spolku jednotlivci paušálně vyjadřovali souhlas s těmito články, které v době přistoupení neznali, možná vyjadřuje manipulativní záměr vůdců odboje, avšak o žádném podobném závazku, který by plynul z vystavení příznávacího listu, prameny nehovoří. Věc byla – nepochybně záměrně – ponechána bez příslušného ošetření. Pro vůdce odboje bylo spíše výhodné, zůstával-li text artikulů až do vytvoření akceschopného stavovského spolku mimo veřejnou pozornost, aby od přistoupení neodrazil opatrnější jedince. Můžeme samozřejmě věřit tomu, že návrhy ústavních změn, decentralizující politické procesy a demokratizující politický život, by za příznivé politické konstelace našly skupinovou podporu venkovské šlechty (aktuální politické okolnosti i dynamika schvalovacího procesu na sněmu by na výsledek měly nepochybně dopad). Pokud bychom ale předpokládali jejich adresnou podporu ze strany jednotlivých zápisníků, ocitli bychom se v rovině zbožných přání, která byla snad vlastní předákům a apologetům odboje, ale neodpovídají skutečnému stavu věcí.¹⁹⁰

Ať už tomu bylo jakkoli, nenacházím v Sixtově spisu ani v jiných pramenech jediné místo, z kterého by vyplývalo, že výraz *přátelské snešení* byl použit pro označení březnových artikulů. Vzhledem k charakteru a úloze této písemnosti to považuji za logické. Zbývá zaměřit se na ona místa, která naopak nedvojznačně dokládají, že se příznávací listy v různých fázích stavovského hnutí vztahovaly k únorové úmluvě.

f) *Přátelské snešení – jedno, či dvě?*

Na doklad hypotézy o dvou *přátelských snešeních* uvedl Petr Vorel několik míst ze Sixtova spisu i z vydaných akt. Domnívám se, že žádné z nich není průkazné. Naopak existuje řada dokladů o tom, že pokud aktéři v různých fázích revolty

190 Předpoklad, že se březnové artikuly staly „nejen závazným programem pro členy stavovského spolku, ale také účinným agitačním prostředkem, působícím na většinu stavů“ (J. JANÁČEK, *Doba předbělohorská*, díl I/2, s. 253), nelze prokázat. Tvrzení, že členové královské rady měli svým přistoupením ke spolku „také přijmout za svůj březnový program“ (s. 281), vychází z mylného předpokladu, že zmínění žádali úpravu textu březnových článků (ve skutečnosti požadovali drobnou úpravu textu únorové úmluvy). Janáček dále fabuluje, tvrdí-li, že Pernštejn na sněmu 23. května požadoval, aby byl spolek rozpuštěn teprve po projednání březnového stavovského programu, s. 287. Pernštejnova promluva ani jeho dopis z 11. června žádnou zmínku o březnových artikulech neobsahují, *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 85–90; *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 282–284.

hovořili o *přátelském snešení*, měli na mysli ustavující text stavovského spolku, tedy únorovou úmluvu.

Některých nesrovnalostí si byl Petr Vorel vědom, například zdánlivého paradoxu, že se k *přátelskému snešení* v dubnu 1547 připojil i podkomoří Jiří z Gerštorfu, proti jehož osobě bylo adresně namířeno jedno z ustanovení březnových artikulů.¹⁹¹ Jiný argument nabízí způsob, jak o celé věci referuje Marek Bydžovský z Florentina. V jeho spisu se sice výraz *přátelské snešení* vůbec nevyskytuje, zato se Bydžovský opakovaně zmiňuje o „smlouvě“, která byla postupně pečetěna mezi únorem a koncem dubna,¹⁹² nepochybně osobami, jejichž seznam byl zveřejněn pod mylným předpokladem, že jde o signatáře březnových artikulů, ty ale žádnou smlouvou nebyly.

Pokud bychom předpokládali, že od sepsání březnových článků signatáři podávali příznávací listy k nim, a nikoli již k únorové úmluvě a že jiný výklad je teprve výsledkem dodatečné manipulace, petrifikované v *Aktech všech těch věcí*, museli bychom očekávat, že Sixt z Ottersdorfu, který s *Akty* rozsáhle polemizoval a reagoval na královu manipulace citlivě, uvede záležitost na pravou míru. To se však neděje. Naopak, Sixt v celém svém textu vychází z předpokladu, že přátelským snešením je prohlášení z 15. února. Je to dobře patrné z pasáže, v níž cituje Pernštejnovu promluvu z 23. května na obhajobu signatářů, uvádějící, že „král v témž snešení přátelském a v témž zápisu při své spravedlnosti, při všem svém právě jest zachován“.¹⁹³ Pernštejn i jej citující Sixt tím odkazují k úmluvě z 15. února, v níž se skutečně nachází příslušná klauzule: „Však při tom toto znamenitě vyhrazující, co se J. M. Kr. (...) dotýče, jakou J. Kr. M. spravedlivost a k čemu míti ráčí, v tom ve všem my, jakožto věrní poddaní, k J. Kr. M. (...) bez všelijakého J. M. duostojenství ubližování, věrně a poddaně (...) máme a chceme se chovati.“¹⁹⁴ I dále ve své promluvě nenechává Pernštejn nikoho na pochybách, že „zápis našeho přátelského snešení“ souvisí s lednovým mandátem krále Ferdinanda,¹⁹⁵ a jde tedy o text únorové úmluvy.

Sixt ve svém spisu nepraví vůbec nic o dvou *přátelských snešeních*, a sotva si lze představit, že by právě on naivně přistoupil na královu propagandu. Všude tam, kde se zmiňuje o *přátelském snešení*, lze jeho slova vztáhnout na únorovou úmluvu, a z řady těchto pasáží jasně vyplývá, že právě onu únorovou úmluvu měl Sixt také

191 P. VOREL, *Přátelské snešení*, s. 95.

192 MAREK BYDŽOVSKÝ Z FLORENTINA, *Svět za tří českých králů*, s. 60n., 64.

193 Sixta z Ottersdorfu *Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 86.

194 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 121n.

195 Sixta z Ottersdorfu *Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 89.

ne myslí. Je tomu tak i v klíčové pasáži v závěru spisu, v níž Sixt líčí, jakým způsobem se jednotlivé stavovské osoby „na pergameně pod pečetmi svými vlastními visutými k snešení přátelskému byli přiznali“ a „závazek hrozný na sebe, aby se neopouštěli, učinili“.¹⁹⁶ Takový závazek březnové artikuly neobsahují. Najdeme ho zato, s odhodláním nasadit hrdla i statky a se slibem „za sebe i za své budoucí“, v únorové úmluvě.¹⁹⁷ Na jiném místě Sixt uvádí, že vzápětí po schválení *přátelského snešení* v únoru 1547 učinili šlechtičtí zápisníci Pražanům opakovaný ústní slib („připověděni“) s odvoláním na učiněnou úmluvu, že je v případě královny nepřizně neopustí, „do hrdel a statků, jakž jsme se sobě zavázali“.¹⁹⁸ Jaký jiný „závazek hrozný“ měl tedy Sixt na mysli, když hovořil o *přátelském snešení* a jeho signatářích?

Sixt také cituje dokumenty a promluvy jiných, z nichž rovněž vyplývá, že se *přátelským snešením* rozuměla únorová úmluva. Když Vilém Křínecký 20. dubna vyzýval královské úředníky, aby i oni konečně přistoupili ke spolku, poukazoval nejprve na Ferdinandův lednový mandát, jehož vydáním byla únorová úmluva zdůvodněna: „Pak znáte a o našem snesení vědomost máte, neb zjevné, patrné i také vytištěné jest, že jsme nic nového před sebe nevzali, než toliko to, čím jsme sobě stavové (...) zavázáni byli, t. j. abychom svobod, privilejí kr. Českého a jedni druhých obhajovali, přátelským tímto snesením sobě jsme zase obnovili.“¹⁹⁹ Únorová úmluva byla společně s formulářem příznavacího listu šířena tiskem, a to v české i německé verzi. Ze znění této pasáže i z kontextu dubnového jednání je jasné, že Křínecký, předák a mluvčí opozičních stavů, má na mysli právě ji. Pokud by byla správná hypotéza, že spojení spolku s únorovou úmluvou je teprve dodatečnou královou manipulací, potírající a umlčující interpretaci stavovskou, musel by přece Křínecký členy rady vyzývat, aby přistoupili k březnovým artikulům, které dozajista tištěny nebyly.

Zbývající pochybnosti je možno snadno rozptýlit pročtením následujících stránek Sixtova spisu, pojednávajících o další snaze o získání příznavacích listů od členů královské rady. Vzápětí po Pernštejnově přistoupení k *přátelskému snešení* 22. dubna došlo na Pražském hradě k výstupu, během něhož se odbojným stavům podařilo strhnout většinu rádců, s výjimkou nejvyššího hofmistra Zdislava Berky, nejvyššího sudí Jana st. Popela z Lobkovic a několika dalších, kteří „k snesení tomu přátelskému se přiznati a přistoupiti nechtěli“. Když se však umírnění rádcí okolo nejvyššího purkrabí Krajíře v návaznosti na svůj příslib

196 Sixta z Ottersdorfu *Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 224.

197 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 121.

198 Sixta z Ottersdorfu *Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 1, s. 90.

199 Sixta z Ottersdorfu *Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 51n.

nazítří dostavili do Karolina, začali si klást podmínky, za nichž jsou ochotni vystavit příznávací listy k „snesení přátelskému“. Z navržených úprav textu vyplývá s jistotou, že jím byla únorová úmluva.²⁰⁰ K dalšímu jednání v téže věci došlo při sněmovním jednání na Pražském hradě 25. dubna, kdy stejnou podmínku předložili Berka a Lobkovic, znovu s odvolávkami na text únorové úmluvy.²⁰¹ Při jednání o přistoupení k *přátelskému snešení* šlo tedy stále o tentýž text a členové spolku rezolutně odmítali jeho zněním jakkoli manipulovat.²⁰²

Pro úplnost je možno dodat, že podobný zápas v týchž dnech patrně probíhal o příznávací list katolického města Českých Budějovic. První kolo se odehrálo již začátkem dubna, kdy byla městská rada vyzvána stavovským výborem, „abychom k snešení a přátelskému jich nařízení děle neprodlévali, ale pro vysvobození vlasti své k stavům království českého přistoupili“.²⁰³ „Snešení a přátelské nařízení“ je přitom, jak jsme uvedli výše, titul, pod kterým byl šířen tisk únorové úmluvy. V druhé polovině měsíce vypravili Budějovičtí na pražský sněm městského písaře Jana Petříka, rozhodného odpůrce stavovské revolty. Z listů hlubockého hejtmána Mikuláše Humpolec s Tucharaze, který byl v přímém kontaktu s představiteli odboje Vilémem Křineckým i Sixtem z Ottersdorfu, se dozvídáme, že Petřík byl pověřen radou a obcí, aby v Praze, bude-li to nezbytné, příznávací listy předal, avšak „on lotr sepsal je jinak, nežli mu obec i páni poručili“, a navíc se v Praze úzkostlivě snažil předání oddálit.²⁰⁴

200 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 57–60. Srov. *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 121; J. JANÁČEK, *Doba předbělohorská*, díl I/2, s. 281, mylně předpokládal, že úpravy se měly týkat „březnového programu“.

201 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 62.

202 Srov. P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 66, a jeho názor, že „se v průběhu roku 1547 (...) smysl a obsah pojmu ‚Přátelské snešení‘ měnil“, a to mimo jiné proto, že „aktivní šlechtická a městská složka rozšiřovaly zájmovou platformu, pro kterou již bylo pouhé odmítání lednového mandátu nedostatečné“.

203 Budějovičtí v oznámení Petrovi Doudlebskému, 4. dubna 1547, Státní okresní archiv v Českých Budějovicích, Archiv města Českých Budějovic, kniha č. 288 (konceptář 1538–1550), f. 241r-v. Stejnými slovy tíž Oldřichu Španovskému (f. 241v), a ve vyhýbavé odpovědi stavovskému výboru z 5. dubna, odkládající rozhodnutí k příštímú sněmu (f. 266r). B. JANOUŠEK, *K otázce postoje*, s. 87, a po něm TOMÁŠ STERNECK, *Královské město České Budějovice a předebrá stavovského odboje proti Ferdinandovi I.*, in: *Per saecula ad tempora nostra*. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka, (edd.) Jiří Mikulec, Miloslav Polívka, Praha 2007, díl 1, s. 217–224, zde s. 221, odpověď mylně pokládají za text příznávacího listu. Danielu Kovářovi jsem zavázán díkem za pomoc při zpřístupnění českobudějovických akt a za poskytnutí vlastních regestů a výpisků.

204 Není však vyloučeno, že Humpolec, který se snažil napomoci přistoupení Budějovic k odboji, a shromažďoval proto na Petříka kompromitující svědectví, jeho samostatnou činnost přečeňo-

To vše se děje ve dnech, kdy aktivita odboje vrcholí a radikální skupina by podle nedávné hypotézy měla shromažďovat pečeti pro podporu stavovského programu.²⁰⁵ Místo toho se ale stále vyjednává o textu únorové úmluvy. To potvrzuje sám stavovský výbor v psaní Kašparu Pflugovi z 3. května 1547, v němž adresáta zpravuje o rozšíření spolku na dubnovém sněmu: „K čemuž jsme pečeti přitiskli, oni též jsou učinili; jací jsou naši závazkové, ty jsou oblíbeni.“²⁰⁶ Tedy ani náznak, že by se text *přátelského snešení* jakkoli proměňoval. Naopak, výbor zdůrazňuje, že k žádné proměně textu nedochází.²⁰⁷

Dalším ze svědků je Fridrich Lehnický, který po nějaký čas jednal s odbojem. Ve svém listu zaslaném český stavům z 15. dubna 1547 kníže uvádí, že za určitých podmínek „rádi s vámi k takovému vašemu přátelskému a spravedlivému snešení přistoupiti chcem, zvláště poněvadž z toho, což jste tisknouti dali, nalézáme, že všickni, kteřížkoli v tom srovnání jste, J. M. Kou při tom, k čemu právo a spravedlnost míti ráčí, zůstaviti chcete, toliko že s strany zachování, obhajování svobod i privilejí vašich za jednoho člověka býti miníte“. Již dříve prý lehnický kníže naznačoval ochotu „k vašemu přátelskému snešení přistoupiti (...) a nadto i listem pod pečeti naší vám (...) se zapsati.“²⁰⁸ Tyto formulace přesně odpovídají textu i prováděcím ustanovením únorové úmluvy, jejíž znění bylo šířeno tiskem a jež obsahuje jak poukaz k hájení práv a svobod království, tak klauzuli ošetřující královská práva („spravedlivost“).²⁰⁹ S březnovými články naopak nemají nic společného.

Řadu dokladů o pravém stavu věci konečně podává Jan z Pernštejna ve svých listech a promluvách. Na sněmu 23. května prohlašuje, že „zápis našeho přátelského snešení jest zřetelný“, tedy ani slovo o dvojím či průběžně se proměňujícím projektu, „a také pečeti stvrzený“ a „z žádné jiné příčiny se jest nestal, než toliko pro samé obhájení a zachování svobod, privilejí, řádu a práva“, neboť „mandátem královským všecko to bylo k zkáze a zrušení přišlo“. Stavové „tím zápisem přá-

val, srov. B. JANOUŠEK, *K otázce postoje*, s. 91–93 (cituji přímo z opisu Humpolcových listů, neboť Janouškova edice obsahuje četná chybná čtení: Státní okresní archiv v Českých Budějovicích, Archiv města Českých Budějovic, kniha č. 89, f. 139v).

205 P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 77.

206 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 1, s. 203.

207 To, že šlo o únorovou úmluvu, vyplývá z jiného místa téhož listu, kde se píše, „že mimo naše společné snešení jiného nic, jakž jsme se připsali, žádná osoba opuštěna býti nemá“, a že „naše snešení ukazuje, že žádné osoby opuštěti nemáme“ – *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 1, s. 202.

208 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 1, s. 224n.

209 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 120–123.

telského snesení k obhajování svých svobod (...) sobě se zavázali. Z kteréhožto zápisu tomu se nikterakž vyrozuměti nemůže, aby ním jaké ublížení vrchnosti a důstojenství královskému se státi mělo.²¹⁰ Ani tento výrok nelze vztáhnout k radikálně formulovaným článkům z března 1547 (o tom, že jejich návrhy dramaticky zasahují do královny prerogativy, museli být přesvědčeni i radikálové typu Viléma Křineckého), zato je plně v souladu se zněním únorové úmluvy.

Doklady o neudržitelnosti hypotézy o dvojím *přátelském snešení*, ale též důležité informace pro nové promyšlení celé záležitosti poskytuje Pernštejnova korespondence s odbojnými stavy, zejména dopis stavovskému výboru z Rosic 1. dubna 1547 a dopis adresovaný zřejmě 21. dubna stavovskému shromáždění v Karolinu.²¹¹ Petr Vorel obsah těchto listů vykládá, jako by Pernštejn argumentoval, „že vlastně neví, k jakému textu by měl svou pečeť přivést“, a „požadoval vydání textu, se kterým by měl vyjádřit souhlas“, čemuž se stavovský výbor bránil.²¹² Ve skutečnosti Pernštejn nepožadoval vydání dokumentu, k němuž měl připojit pečeť (tím byla únorová úmluva, jejíž text byl veřejně dostupný), nýbrž březnových artikulů. Z jeho listů to při pozorném čtení vyplývá naprosto nedvojznačně.

Pernštejn nejprve shrnuje svou komunikaci s odbojnými stavy na počátku celého hnutí. Poté co byl osloven a co dal ve Valašském Meziříčí svou odpověď (k tomu došlo 9. února 1547²¹³), „stalo se jest přátelské snešení a narovnání, netoliko mezi V. Mtmi a vámi z stavův vyšších, ale také společné s pp. purkmistry a konšely měst Pražských i také s pp. posly některými z měst království tohoto, tak jakž od některých služebníkův mých takového přípis poslán jest mi byl“. Jde tedy o úmluvu z 15. února. Potom však „před ne velmi dávným časem též od některých služebníkův mých o tom jest mi oznámeno, že by podle takového přátelského snešení, když jest se to mezi V. Mtmi. a vámi listy na pergameně (...) tvrdilo, že by také jméno mé napřed postaveno i lůžko pro přitištění pečeti mé k těm listům přivěšeno bylo“. Vorel tuto pasáž vztahuje k usnesení březnového sjezdu, avšak slovo „takového“ dokládá, že Pernštejn zde má stále na mysli únorovou úmluvu a spojení „před ne velmi dávným časem“ se vztahuje nikoli k sestavení *přátelského snešení*, nýbrž k opožděnému vyrozumění Jana z Pernštejna

210 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, 85.

211 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 9–13, 54–56.

212 P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 78. „Podstatou Janova listu (...) je jeho žádost o zaslání textu „Přátelského snešení“, aby jej mohl posoudit a zvážit, byt zároveň uvádí, že jeho obsah zprostředkovaně zná a ztotožňuje se s ním.“ TÝŽ, *Pernštejnská diplomacie*, s. 239n.

213 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 1, s. 112.

o této skutečnosti. Jinými slovy, Pernštejn si stěžuje, že se stal obětí manipulace. Odbojný stavové jej v únoru uvedením jeho jména v čele signatářů hlavního listu a ponecháním místa pro jeho pečeť – „vědouce V. Mti a vy (...) všickni vůbec, že za sněm obecní chtěl jsem podle V. Mti a vás krále K. Mti rád žádati“ – zahrnuli mezi sebe, aniž by jej o tomto kroku informovali, takže se o něm prý dozvěděl až posléze. Pokud únorová úmluva a zejména seznam jejích prvních signatářů zůstávaly až do březnového sjezdu neveřejné, což jsem výše uvedl jako možný, i když neprokazatelný výklad, snáze by se tím vysvětlilo, proč se Pernštejn dozvěděl až takto pozdě, že je uveden mezi jejími signatáři. Tím ostatně teprve nabývá smysl následující pasáž jeho listu, v níž Pernštejn rozvíjí svůj údiv nad tím, že „davše vy se potom v takové snešení, že jste mne v tom pominuli a z té společnosti V. Mti a vás o tom o ničemž až posavad nic ste mi dále nenapsali a neoznámili, ani o tom, abyšte osobu mou také tam zapsanou a lůzko k přitištění pečeti mé pozůstaviti ráčili“. I zde jde tedy o komentář k dění v polovině února: opatrný Pernštejn vyjadřuje nespokojenost nad tím, že i jeho jménem vystupují ti, kteří jej o svém jednání vůbec neinformují, a jejichž jednání tudíž vzdálený aristokrat vůbec nemůže ovlivnit.

Teprve nyní přechází Pernštejn k březnovým událostem: Dozvěděl se totiž, „že podle takového předešlého společného snešení opět jste o Středopostí minulém ráčili v Praze (...) spolu se shledati“ a že byla zvolena komise, která připravila podklady pro nadcházející sněm. Pernštejn se v tuto chvíli chápe iniciativy a žádá, „že mi těch artykulův, o které jste rozvažování teď při nejposlednějším shledání svém míti ráčili, přepis poslati ráčíte a pošlete, abych také já o nich věda, v ně nahlédna a jich pováže, při tom při všem, což by slušně a spravedlivě dobrého J. Ké. Mti i také obecného království bylo, mohl státi“. Pernštejn tedy důsledně rozlišuje mezi „přátelským snešením“ (ustavujícím textem spolku), o němž prý byl pouze neoficiálně informován, ačkoli stavy počítaly s jeho přistoupením, a „artikuly“ usnesenými na březnovém sjezdu, jejichž text mu nebyl znám a od nichž si udržuje odstup.

Dodatečně to potvrzuje nejen závěr listu, obracející se k výboru (k „V. Mtem i vám na místě všech stavův, kteříž v té společnosti takového přátelského snešení býti ráčíte“),²¹⁴ nýbrž i následující list, zřejmě z 21. dubna, v němž Pernštejn uvádí, že je připraven zpečetit „zápis, který jste mezi sebou učiniti ráčili proti mandátu vyšlému od J. Mti. Královské“ (tedy únorovou úmluvu, z níž navíc cituje jednu pasáž), žádá však nejprve, „abyšte mi ty artykule, kteréž jste prve

214 Pernštejnův list z 1. dubna 1547: *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 1, s. 9–13.

v rozvažování svém míti ráčili, co by se dále a oč při tomto sněmu (...) jednati mělo, ráčili ukázati, abych také o tom věda, toho u sebe mohl povážiti, a což bych dobrého poznal, toho V. Mtem. a vám pomáhati i také všecko pečetením vykonati“.²¹⁵ Pernštejn si je tedy vědom, že jde o dva různé texty, a úzkostlivě se snaží, s ohledem na Ferdinandovy výzvy, aby ke spolku nepřistupoval, vyvarovat se kompromitace.

Z mylného výkladu Pernštejnových listů byla vyvozena série diskutabilních závěrů, například o pohybech pernštejnského služebníka a informanta Jana z Vyskytné: Prameny, jak se zdá, dokládají jeho účast na únorovém, a nikoli březnovém sjezdu.²¹⁶ V žádném případě nelze tvrdit, že Jan z Vyskytné prosazoval, aby na březnových artikulích bylo ponecháno místo pro Pernštejnovu pečeť.²¹⁷ Omyl vznikl chybným výkladem následující pasáže Sixtova spisu, v níž staroměstský kancléř shrnul odpověď výboru na Pernštejnův list z 1. dubna: „Na to psaní odpověď pánu byla dána, že jsou služebníci páně, a obzvláště zejména Jan z Vyskytné, za to stavův při společném shromáždění prosili, aby lůžko k pečetí páně pozanecháno bylo.“ Výbor tedy omlouvá odbojně stavy poukazem na Vyskytenského iniciativu, v každém případě však má na mysli, stejně jako Pernštejn, únorovou úmluvu, a zřejmě také dění na únorovém sjezdu. „Co se odesláni artykulův dotýče,“ zde výbor přechází k části vztahující se k dění březnovému a k vlastnímu požadavku Pernštejnova listu, pro zachování důvěrnosti prý není možno tento dokument Pernštejnovi komunikovat.²¹⁸

215 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 1, s. 54–56. Srov. *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 121.

216 Srov. P. VOREL, *Pernštejnská diplomacie*, s. 239.

217 P. VOREL, *Pernštejnská diplomacie*, s. 239.

218 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 13n. Vyskytenského iniciativa i zájem opoziční skupiny o Pernštejnovu přistoupení ke vznikajícímu hnutí jsou o to zajímavější, že Pernštejn svým listem z Valašského Meziříčí 9. února před vznikem separátní stavovské iniciativy mimo zemský sněm důrazně varoval („kdož na sebe toho potahuje, což všem stavům společně činiti náleží, (...) toho chváliti neumím“). Jeho opatrnickým psaním, které prý bylo přečteno „při prvním hned v koleji Veliké stavův shledání“ 14. února, prý byli stavové dokonce „velmi podpálení“. Přesto však nadále počítali s tím, že Pernštejn ke spolku dodatečně přistoupí, a uvedli proto jeho jméno v čele zápisníků. Pro získání dalších členů spolku to, vzhledem k Pernštejnově autoritě mezi opoziční šlechtou, jistě bylo strategické rozhodnutí, avšak Pernštejn sám se mohl plným právem cítit zneužit. Těžko říci, jak velkou roli při tom sehrál Jan z Vyskytné a jeho samostatná úvaha, popř. instrukce od několik dní cesty vzdáleného Pernštejna. Je též podezřelé, že Sixt Pernštejnův dopis z 9. února nelogicky uvádí teprve při líčení událostí na březnovém sjezdu, a navíc jeho přečtení chybně datuje („pondělí po sv. Valentinu“ – 14. únor, svátek sv. Valentina, připadl právě na pondělí). *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 1, s. 109–112 (zde editorská datace k 21. únoru), srov. s. 87.

Nesprávným pochopením Pernštejnova listu vznikl protimluv, který poukazuje na rozporuplnost hypotézy o dvou přátelských snešeních a který při chybném porozumění textu nelze vyřešit. Pernštejn se prý opakovaně domáhal, „aby mu byl oficiálně k prostudování poskytnut text „Přátelského snešení“, tedy březnových artikulů, přestože, jak se sám vyjádřil, jeho obsah znal.²¹⁹ Proč by tak ale činil? Doměnkou, že zde „sledujeme prestižní diplomatickou hru“,²²⁰ tento rozpor těžko vysvětlíme.

Z výše řečeného vyplývají další zajímavé souvislosti. Výchozí dokument stavovského spolku, sepsaný na pergamenu, s přivěšenými pečetěmi ustavujících zápisníků a s textem zavazujícím je i jejich potomky „na časy budoucí a věčné“, uváděl v čele signatářů Jana z Pernštejna a k listině bylo přivěšeno lůžko pro Pernštejnovu pečeť. Avšak ještě ve druhé polovině dubna tato pečeť na dokumentu chyběla a Pernštejn sám (vázaný jako člen rady královským zákazem) váhal, zda ji má k dokumentu vůbec připojit, a postavit se tak nominálně do čela hnutí, na jehož průběh doposud neměl vliv a k němuž měl rozporuplný vztah. Byla to situace překerná pro obě strany. Přistoupením ke spolku 22. dubna, dva dny před osudovou bitvou u Mühlberka²²¹ mohlo znamenat úlevu pro obě strany. V každém případě to pomáhá vysvětlit, proč se Pernštejn, nominálně první ze zápisníků, ač ke stavovskému spolku přistoupil až v poslední vlně, v následujících týdnech snažil existenci a prospěšnost spolku obhájit.

V této souvislosti je třeba opravit několik dalších dílčích nepřesností. Nelze tvrdit, že se Pernštejn k signatářům připojil „zřejmě jako jeden z úplně posledních významnějších českých šlechticů“. ²²² Sixtův spis dokládá, že teprve Pernštejnovu rozhodnutí spustilo jako dominový efekt třetí, závěrečnou fázi signování příznávacích listů, kterou králův mandát z 4. července s odstupem označil za „poslední pečetění“. ²²³ Pernštejnův krok rozštěpil královskou radu a přiměl její významnou část pod vedením nejvyššího purkrabí Krajíře, aby ještě téhož dne, 22. dubna, projevila ochotu připojit se ke spolku. ²²⁴ Když se Krajířova skupina druhého dne dostavila do Karolina, začali si její členové, jak již bylo uvedeno výše, klást podmínky ohledně úpravy textu ustavujícího dokumentu. Dostalo se

219 P. VOREL, *Pernštejnská diplomacie*, s. 240, 242.

220 P. VOREL, *Pernštejnská diplomacie*, s. 242. Souvislost Pernštejnova dopisu s ustavením spolku správně vyložil již J. JANÁČEK, *Doba předbělohorská*, díl I/2, s. 270 (pozn. 182).

221 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 56: „I stalo se tak, že pán hned a té hodiny pečeť poslal a touž pečeť k listu tomuto přiložiti rozkázal.“

222 P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 79.

223 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 321.

224 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 56–59.

jim však suchého usnesení, aby se v jednání nepokračovalo, „leč by všickni prve příznání pečeti svými stvrdili, a to konečně do pondělka nejprv příštího při sobě vykonali“.²²⁵ Zdá se, že teprve v pondělí 25. dubna byly příznávací listy odevzdány (patrně v Karolinu), načež se všichni stavové odebrali na Pražský hrad zahájit jednání s královskými komisaři.²²⁶ I Marek Bydžovský uvádí, že 22. dubna „k té smlouvě takměř všichni soudcové zemští (...) přistoupili a jí den sv. Marka“, tedy 25. dubna, „svými pečeti stvrditi dopustili“.²²⁷ Dokonce i sněmovní snešení z 28. dubna, den po příchodu zprávy o bitvě o Mühlberka, ještě počítalo s dalším hromadným rozšiřováním stavovského spolku a učinilo v tomto směru konkrétní opatření.²²⁸ S tím je v souladu i propozice pro srpnový sněm z 31. července, požadující, aby byli zrušeni i „ti závazci (...) jestliže se kteří po zdvžení sněmu od komisařův J. M., kterýž ten pondělí po neděli provodní od J. M. K. položen byl, vzdělali“.²²⁹ Jde o sněm zahájený 18. a ukončený 28. dubna. Ostatně ještě 9. května ke stavovskému spolku přistoupilo město Jihlava.²³⁰

I když uvedená svědectví hovoří jednoznačně, musíme pro úplnost uvážit ještě dvě textové pasáže, na něž se odvolává navržený nový výklad událostí roku 1547. Prvním z nich je výzva březnového sjezdu (22. března) k členům stavovské obce, aby ti, kteří chtějí „k našemu křesťanskému obecnému snešení a srovnání přistoupiti, listy příznávací, jakž o tom v našem předešlém snešení vyměřeno jest“, nejpozději do velikonoční neděle (10. dubna) „mezi nás (...) dali“.²³¹ Vorel ztotožňuje ono „křesťanské obecné snešení“ s březnovými artikuly a ve slově „předešlém“ spatřuje potvrzení své hypotézy: proti aktuálnímu březnovému snešení, k němuž se prý mají stavy příznávat, staví „předešlé“, tzn. únorové snešení. Průkaznost takové interpretace je ovšem velice sporná. Slovo „předešlé“ totiž nedokazuje, že jde o dvě různá usnesení. Předpokládám, že jeho role je doplňující – zdůrazňuje, že ono právě zmíněné „křesťanské obecné snešení a srovnání“

225 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 60.

226 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 61: „V pondělí (...) všichni listy příznávací sobě vykonavše a pečeti svými stvrdivše, na zámek jeli.“

227 MAREK BYDŽOVSKÝ Z FLORENTINA, *Svět za tři českých králů*, s. 60n.

228 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 239; *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 64n.

229 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 474.

230 J. JANÁČEK, *Doba předbělohorská*, díl I/2, s. 285. Je proto třeba opravit oba časové údaje v záhlaví edice seznamu zápisníků. P. VOREL, *Přátelské snešení*, s. 97: „Seznam osob, které se mezi 22. březnem a 22. dubnem 1547 písemně zavázaly dodržovat „Přátelské snešení stavův českých““. Ve skutečnosti šlo o období mezi 15. únorem a přinejmenším 25. dubnem.

231 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 167. Srov. P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 73, s uvedením pouze druhé části souvětí, což znemožňuje správnou interpretaci pasáže.

bylo učiněno již dříve, nikoli teprve na březnovém sjezdu. Německá verze téhož dokumentu toto adjektivum vynechává.²³² Pokud by stavy skutečně operovaly dvěma různými snešenými, k nimž se měly stavovské osoby přiznávat, pak by vynechání onoho slova muselo způsobit zásadní významový posun. Doklad neudržitelnosti takové interpretace se ale nachází v téměř textu o něco níže. Je jím formulace „k našemu snešení a opatrování“. Nejde tedy o program, nýbrž o společenství zaručující signatářům bezpečnost, jak to činila únorová úmluva: Pokud by byl někdo perzekvován, má se sám nebo jeho „přátele“ obrátit na spoluzápisníky, „a my nemeškajíce máme a slibujeme v tom jeho zastati a jeho (...) nikterakž neopouštěti“.²³³ Tato jasně zformulovaná záruka ochrany v březnovém návrhu ústavních změn, sepsaném za jiným účelem, samozřejmě není obsažena.

Existenci dvou přátelských snešení má konečně dokazovat Ferdinandův list české královské radě z Boru dne 3. dubna 1547, nyní zpřístupněný v plném znění. Panovník v něm vyjadřuje znepokojení nad březnovým sjezdem, který se prý snaží vzbouřit zemi, a nařizuje členům rady, aby prozkoumali ze sjezdu vzešlé dokumenty a v žádném případě se „do takové jich společnosti“ nedávali, což mají stvrdit, každý sám za sebe, zvláštním závazkem. Podle krále totiž „některé osoby (...) v znamenitém počtu“ na březnovém sjezdu „drahně artikulův, které by při sněmu nyní příštím jednati chtěli, sepsali, závazky a spuntování mezi sebou vzdělali, nejedny spisy a traktáty tištěné vuobec vydali a k tomu veřejnú hotovost nařídili“.

Z formulace „závazky a spuntování mezi sebou vzdělali“ Petr Vorel usuzuje, že březnový sjezd vytvořil nový text *přátelského snešení*, který pak sloužil jako podklad pro přiznávání se jednotlivých stavovských osob. Tento závěr však z uvedené písemnosti nutně nevyplývá, ba naopak, jak jsem uvedl výše, existuje řada závažných argumentů proti němu. Jsem proto přesvědčen, že se tato formulace vztahuje na novou (druhou) vlnu přiznávání k úmluvě z 15. února. Teprve březnový sjezd vytvořil nátlakový mechanismu pro vynucování přiznání. Je ostatně možné, ba přímo pravděpodobné, že král z tiskem vydané výzvy²³⁴ neměl úplné jasno o povaze oněch závazků. Existenci nového textu, nahrazujícího únorovou úmluvu, králův list nedokazuje. Odhlédněme pro tuto chvíli od zjevných právních problémů, které by vyplývaly z paralelní existence dvou různých textů

232 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 167: „ein jedlicher (...) so zu disem unserm cristlichen gemeinen Vertrag und Vereinigung treten will, sol ein Bekantnus-Brief, wie in unserm Vertrag angezeigt (...) unter uns geben“.

233 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 121.

234 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 167.

ustavujících jeden a týž spolek. Podstatné je, že král v uvedené písemnosti činí rozdíl mezi artikuly pro příští sněm, čímž se nepochybně myslí Tieftrunkem vydaný text březnových článků, jehož znění král neměl k dispozici, a závazky a spuntováním, čímž navržené interpretaci protičeří.

Stavovský spolek roku 1547: legitimizační platforma stavovského odboje a ochranný nástroj signatářů

Tím jsme argumenty podpírající novou tezi vyčerpali a můžeme uzavřít, že výraz *přátelské snešení* v dobových pramenech neoznačuje ani sjezdová usnesení obecně, ani různé programy odbojných stavů, nýbrž výlučně jeden konkrétní dokument, a to únorovou úmluvu, k níž se následně jako k jedinému textu zpečetěnými listy přiznávali členové stavovské obce. Zbývá položit si otázku, co vedlo k věcně nesprávnému úsudku, že březnové artikuly byly předmětem pečetění a že právě k jejich textu se přiznávaly ony stovky českých šlechticů a desítky dalších aktérů? Domnívám se, že u kořene tohoto neporozumění je nereflktované a v podstatě chybné východisko, že dokument vyskytující se v pramenech pod označením *přátelské snešení* měl být programem formujícího se opozičního hnutí, vytyčujícím jeho cíle a vytvářejícím „programovou platformu“, na níž se tato opozice formovala. V tomto pojetí pak jednotlivci připojením svých pečetí „k programovému prohlášení“ „deklarují souhlas s opozičním programem“, „přihlašují“ se k němu a „stvrzují sounáležitost s opozičním hnutím“.²³⁵

Nehledě na určitou anachroničnost této představy (sotva můžeme v podmínkách české stavovské monarchie poloviny 16. století očekávat zájmová uskupení šikující se podle obsáhlých veřejně deklarovaných programů a jednající na jejich základě) vede takové pojetí k zamlžení logiky stavovského odboje: Petr Vorel předpokládá, že ona (domnělá) *přátelská snešení* jsou dvěma typologicky shodnými a za stejným účelem vytvořenými texty, jež reprezentují dvě fáze v textově se prý neustále vyvíjející „programové dokumentaci“ opozičního hnutí. Smyslem prvního programu, „původního manifestačního prohlášení“, prý bylo „deklarovat nesouhlas s královským mandátem“, a navržená interpretace proto předpokládá, že se únorová úmluva odvoláním mandátu stala bezpředmětnou. Proto prý bylo nutno program rozšířit, a to pod stejným označením *přátelské snešení*.²³⁶

235 P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 64, 71.

236 P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 71n.: „V půlce března však bylo obecně známo, že král svůj lednový mandát zrušil. To výslovně potvrdil sám Ferdinand I. v otevřeném listu z 19. února, adresovaném pražským městům. Proto stavovský výbor musel specifikovat novou společnou pro-

Ve skutečnosti však nejde o dvě verze opozičního programu, nýbrž o dva svým účelem, svou formou i svou právní relevancí naprosto odlišné dokumenty, které nebyly zaměřovány ani se nestaly předmětem rafinovaných interpretačních manipulací. Ony bezmála dvě tisícovky signatářů *přátelského snešení* totiž nedeklarovaly podporu přesně vymezeným politickým cílům a nebyly „signatáři odbojového programu“,²³⁷ nýbrž zavazovaly se k vzájemné ochraně. Nešlo tedy o petiční hnutí na podporu konkrétně a podrobně formulovaných ústavních změn, nýbrž o legitimizační nástroj samotné politické akce. Jistě by bylo pošetilé popírat, že legitimizační nástroj a politický cíl spolu v tomto případě úzce souvisely, bylo by však neméně pošetilé je ztotožňovat nebo navzájem zaměňovat.

Mezi *přátelským snešením* z poloviny února a *artikuly* z druhé poloviny března samozřejmě existuje úzká souvislost. Oba dokumenty vznikly v rámci téhož hnutí, avšak sehrály v něm každý jinou úlohu, a to nikoli proto, že by březnový radikální text nahradil domněle umírněný text únorový, nýbrž proto, že každý z dokumentů byl vytvořen za jiným účelem. Text únorové úmluvy navíc dokládá, že nemělo jít o písemnost „na jedno použití“, usilující pouze o odvolání králova mandátu. Otevírá totiž dalším stavovským osobám možnost přistoupení ke spolku „nyní i na časy budoucí“, přičemž příznávací listy mají zaručit, „aby paměť takového přiznání a jich k tomuto našemu přátelskému jednání přistoupení na časy budoucí a věčné vždycky trvati mohla“. Zápisníci činili slib „do hrdel i statků“ nejen za sebe, nýbrž „i za své budoucí“.²³⁸ Toto lze stěží považovat za každodenní fráze. Spíše se zdá, že spolek byl od počátku koncipován jako trvalá právní instituce na obranu stavovské *libertas*.²³⁹ Zněním, formou své ustavující listiny i způsobem získávání zápisníků navazoval do značné míry na partikulární i celozemské zápisy poděbradské a jagellonské doby, avšak šlo zároveň o počín, který v sobě nesl mnoho nového. Svědčí o tom vágní, v českých ústavních poměrech neobvyklé a interpretacím otevřeně označení ustavujícího dokumentu (*přátelské*, resp. *křesťanské snešení*), prozrazující právní nejistotu, s níž

gramovou základnu, resp. upřesnit, které další tradiční stavovské svobody (vedle již zrušeného lednového mandátu) jsou ze strany krále porušovány. To byl nový smysl a obsah ‚Přátelského snešení‘, za jehož členy se prokazatelně považovalo k 22. březnu 1547 celkem 33 českých pánů a 103 rytířů, kteří přitiskli své pečeti k listu, odeslanému přímo ze sjezdového jednání kurfiřtu Janu Fridrichu Saskému.“

237 P. VOREL, *Politická komunikace*, s. 83.

238 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 122n.

239 Souhlasím s názorem W. EBERHARDA, *Monarchie und Widerstand*, s. 426, že stavovský spolek „nicht nur auf die Lösung eines augenblicklichen Problems zielt, sondern eine dauerhafte, endgültige Grundlage der ständischen Verfassung des Landes sein will“.

byly uzavření a činnost stavovského spolku spojeny. Agitace pomocí tištěného textu ve dvou jazykových variantách rovněž dokládá poměrně cílevědomý postup těch, kteří spolek uvedli v život.

Jelikož Petr Vorel uvažuje o *přátelském snešení* jako o programu, pokládá text únorové úmluvy ve srovnání s pozdějšími dokumenty za umírněný a neprůrazný, a nedokáže proto docenit její význam. Jen tak si vysvětlují formulaci, v níž je únorová úmluva označena za „symbolický vznik stavovského spolku“.²⁴⁰ Tato úmluva však neustavila spolek symbolicky, nýbrž fakticky, zcela konkrétně a výlučně. Byla jeho skutečným a jediným ustavujícím dokumentem. Neexistoval žádný jiný dokument, kterým by byl spolek uveden v život. Výbušnost tohoto kroku nespočívala v radikálnosti textu, nýbrž ve skutečnosti, že spolek vytvářel novou loajalitu uvnitř stavovské obce a stával se platformou, na níž bylo možné rozvinout v podstatě jakoukoli iniciativu, legitimizovat odpor proti královské politice a obejít stávající, králem kontrolované instituce. Pomocí spolku bylo možné aktivizovat stavovskou obec, dostat pod tlak umírněné, nerozhodné a nakonec i velkou část králových stoupenců a vyvolat dojem, že odboj je záležitostí celé země.

Přesně takový legitimizační postup ostatně užívá Sixt z Ottersdorfu ve své apologetické práci: jde mu o to dokázat, že drtivá většina šlechty („téměř, mluvíce pravdu, všecko Království české“) se přistoupením ke spolku ocitla na jedné lodi a pouze hrstka Ferdinandových skalních stoupenců („krom nejvíce dvacíti osob aneb snad ještě méně“) zradila obecné dobré.²⁴¹ Sixt samozřejmě v této z rétorických důvodů záměrně vypointované pasáži přechází mlčením, že se přihlašování ke spolku nakonec odehrávalo i pod nátlakem, hrozbou sankcí a zastrašováním a že umírnění a králem dosazení hodnostáři k němu přistupovali neochotně. Již březnový sjezd ve snaze o aktivizaci stavovské obce musel zvolit nevybíravou rétoriku, dělící stavy na „přátele a milovníky obecného dobrého“ a na „nepřátele“, a to právě podle toho, zda se ta která osoba přiznává „k našemu snešení a opatrování“.²⁴² Předáci odboje se tak paradoxně snažili o názorové a politické stmelení stavů pomocí navýsost polarizační rétoriky.

Únorová úmluva byla aktivizační a legitimizační platformou, na níž bylo možné rozvinout a obhajovat samostatné politické jednání mimo zemský sněm

240 P. VOREL, *Přátelské snešení*, s. 66.

241 *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 224.

242 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 167. I Sixt nakonec připouští, že byli tací, „kteříž neupřímně a jako z nějakého mušení, jsouce k tomu velikým počtem, jako onen Šimon k křížů, přinuceni, k snešení tomu přátelskému přistoupili“, *Sixta z Ottersdorfu Knihy památné o nepokojných letech 1546–1547*, díl 2, s. 66.

a královskou radu. To je bezesporu nejdůležitější moment. Bez tohoto právního základu, jistě napadnutelného a králem, který si byl vědom hrozících důsledků, od počátku neuznávaného, by nebylo myslitelné, aby část stavovské obce začala jednat jako zájmová skupina, a posléze dokonce vystupovat jménem většiny stavů namísto královské rady, která zůstávala loajální králi. Pouze s odkazem na vzájemný smluvní závazek, tedy na ono domněle nevinné *přátelské snešení*, mohla stavovská obec obejít existující instituce, ustavit stavovský výbor, svolat zemskou hotovost, úkolovat krajské hejtmany, korespondovat s říšskými knížaty, domáhat se svolání sněmu a předkládat návrhy ústavních změn. V kontextu uplynulých dvaceti let šlo o neslychaný čin, což se opatrné znění únorové úmluvy možná záměrně snažilo (ale sotva mohlo) zastříť. Právě v legitimizaci těchto akcí, a nikoli ve formulaci programových cílů spočívá význam stavovského spolku a dokumentu, který jej ustavil.

Není tedy vůbec překvapivé, že základem spolku mohl zůstat dokument svým zněním zdánlivě umírněný, formálně ošetřující králova práva a pouze obecnými slovy se dovolávající „privilejí, práv, svobod a dobrých starobylých zvyklostí“.²⁴³ Jak ukázal Winfried Eberhard, *přátelské snešení* ve skutečnosti nebylo tak nevinným textem, jak se tvářilo. Proklamovaná ochrana královských práv („spravedlivosti“) nebyla garantována bezpodmínečně, nýbrž podmíněně, a stávala se tudíž potenciálně vypověditelnou. Odkaz ke královskému mandátu z 12. ledna pak neznamená, že by jeho zrušení bylo jediným programovým cílem ustaveného spolku. Eberhard bezpochyby správně předpokládá, že odkaz k mandátu plnil daleko zásadnější roli: královo porušení práva lednovým mandátem opravňuje k legitimnímu odporu, jehož cíle však mohou sahat daleko za otázku legality mandátu.²⁴⁴ Na základě takto obecného znění bylo možné legitimizovat v podstatě jakoukoli politickou akci. Podstatný pro její rozsah nebyl text ustavujícího dokumentu, nýbrž jeho právní závaznost a mobilizační potenciál, čehož také odbojní stavové plně využili.

Cílem celého hnutí, uvedeného do pohybu „radikály“ (smíme-li použít tento termín), bylo aktivizovat a zavázat k podpoře stavovské osoby z řad umírněných,

243 *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl 2, s. 121.

244 W. EBERHARD, *Monarchie und Widerstand*, s. 425n. O tom, jak bylo v králově okruhu interpretováno účastenství ve stavovském spolku, svědčí zpráva toskánského zpravodaje z 30. dubna 1547 o přistoupení části královské rady ke spolku: „questi suoi amici e 'l viceré si sono collegati et promesso d'impugnare l'arme contra qualunche violatore de privilegii del regno“ – Nuntiatuerichte aus Deutschland 1553–1559, díl 9: *Nuntiatuer des Verallo 1546–1547*, (ed.) WALTER FRIEDENSBURG, Gotha 1899, s. 680.

nikoli je odradit. Odbojníkům nešlo o vyvolání petiční akce ve vztahu k programovému dokumentu dramaticky, ba přímo skandálně napadajícím královskou prerogativu, jakým byly březnové artikuly, nýbrž o vytvoření situace, při níž by tento kolektivní, a tudíž v podstatě anonymní projekt mohl být projednáván – samozřejmě v režii odbojníků a za hojně účasti stavů zavázaných členstvím ve spolku a tímto spolkem chráněných – na legitimním fóru, tj. na zemském sněmu. Tato skutečnost by měla varovat před přeceňováním březnových artikulů coby závazného programového dokumentu odboje, což jim samozřejmě nic neubírá na významu důležitého dokladu politického myšlení. Opatrně je asi namístě přistupovat i k označení těchto článků jako *programu*, neboť tento pojem vytváří představu, jako by šlo o veřejnou proklamaci cílů. Veřejný charakter článků, po jejich aklamaci na březnovém shromáždění zápisníků, jejímž jediným svědkem je Sixt z Ottersdorfu, však zůstává sporný a představy o živelném šíření textu po českých krajích je jistě zapotřebí revidovat, jakkoli lze předpokládat, že zvěsti o rámcovém obsahu artikulů mohly kolovat neformálními kanály. Žádné určité informace však o nich nemáme. Z jediné dostupné zprávy naopak víme, že spolek odmítal nechat nahlédnout do textu artikulů i tak významnou autoritu nekatolických stavů, jakou byl Jan z Pernštejna, s jehož účastenstvím spolek od počátku kalkuloval (jeho jméno bylo uvedeno v čele zápisníků), dokud k únorové úmluvě nepřipojí svou pečeť – to vše ještě před zásadní proměnou mocenské situace bitvou u Mühlberka.

Nikde také nebylo řečeno, že odbojní stavové předpokládali, že se jim podaří artikuly prosadit v plné šíři. Radikální formulace vlastního právního nároku bývala v praktické komunikaci mezi stavy a panovníkem obvyklým východiskem pro nalezení pro obě strany přijatelného kompromisu, jak skvěle ukázal Arno Strohmeier.²⁴⁵ Tak tomu mohlo být i v tomto případě, za předpokladu, že by k jednání o člancích došlo za situace, která by krále nutila uzavřít kompromis. Tato naděje se však porážkou saského kurfiřta rozplynula a král mohl nakonec sám diktovat podmínky stavovské obci, kterou se mu mezitím podařilo zastrašit a rozložit.

Ferdinand si byl nebezpečí, které instituce stavovského spolku představovala pro jeho autoritu, dobře vědom a od počátku se proti jeho existenci vymezoval: zprvu poukazy na nelegálnost (spolek je podle krále „novotou“ v rozporu s právním řádem), později snahou o jeho právně nesporné rozpuštění. Budeme-li o únorové úmluvě uvažovat jako o programu, nebudeme schopni porozumět tomu,

245 ARNO STROHMEIER, *Konfessionskonflikt und Herrschaftsordnung. Widerstandsrecht bei den österreichischen Ständen (1550–1650)*, Mainz 2006.

proč se v oněch jarních a letních měsících právě o tento zdánlivě málo sdělný dokument vede mezi králem a stavy tak prudký spor, který naprosto zastíňuje otázku ústavních návrhů. Je to proto, že tento spor je ve své podstatě zápasem o legalitu celého hnutí, která stojí a padá právě se stavovským spolkem, jehož existence se ale odvíjela od *přátelského snešení*, nikoli od březnových artikulů. Proto je spor o spolek, který jedna strana chápe jako *přátelské*, resp. *křesťanské snešení*, zatímco druhá jako nelegální *závazky a spuntování*, ústřední osou celého zápasu.

Sepsáním březnových článků, které nebyly závazným usnesením, nýbrž pouze podkladem pro další jednání, stavovský spolek i dokument, kterým byl ustaven, nikterak nepozbyly svého významu. Závaznost únorové úmluvy pro její signatáře a její nebezpečí pro královskou autoritu neskončily ani zrušením lednového mandátu, ani svoláním březnového sjezdu, ani sepsáním artikulů, a dokonce ani rychlým rozkladem stavovského hnutí po bitvě u Mühlberka. Teprve usnesením srpnového sněmu a následným fyzickým zničením příznávacích listů byl spolek, právně existující mezi 15. únorem a 23. srpnem roku 1547, rozpuštěn a jeho zápisníci s konečnou platností vyvázáni ze závazku poskytovat si vzájemnou ochranu. Bez pochopení těchto základních souvislostí nelze porozumět logice stavovského hnutí, jeho legitimizační strategii, argumentaci krále Ferdinanda a české kanceláře, překérnímu postavení královských úředníků ani obezřetné diplomacii Jana z Pernštejna.